

מסתכלים אל התהום

מבקשי ומבקשות מקלט בישראל בתקופת הקורונה

ארגון סיוע לפליטים ומבקשי מקלט בישראל (ע"ר)
Aid Organization for Refugees and Asylum Seekers in Israel

מסתכלים אל התהום - מבקשי ומבקשות מקלט בישראל בתקופת הקורונה מרץ 2020 עד מרץ 2021

כתיבה: אורלי לוינזון-סלע

עריכה: עדי דרורי-אברהם

עיצוב גרפי: אופליה פטרוסיאן

צילום תמונת שער: דניאל דותן (תמונת אילוסטרציה)

אודות

עמותת א.ס.ף פועלת לקדם את זכויותיהם של מבקשי המקלט בישראל לחיים בכבוד, ביטחון, שייכות ושוויון. העמותה מעניקה סיוע, ליווי ומיצוי זכויות למבקשי המקלט החיים בישראל, לרוב לאלו הפגיעים ביותר בקהילה: נוער וקטינים, ניצולי עינויים, אנשים עם מוגבלות פיזית ונפשית, חולים, משפחות חד-הוריות ונשים הסובלות מאלימות. במקביל, העמותה מקדמת מדיניות מכבדת זכויות אדם וזכויות פליטים באמצעות מחקר ותיעוד, פעילות עם הציבור הישראלי ועבודה מול גורמי ממשל ברמה הארצית והמוניציפלית ובתי המשפט.

כתובת: רחוב גולומב 52, תל אביב | מיקוד: 6617141 דוא"ל: info@assaf.org.il

מסתכלים אל התהום - מבקשי ומבקשות מקלט בישראל בתקופת הקורונה מרץ 2020 עד מרץ 2021

” אני יכולה לדבר על הנשים החד-הוריות. הן במצב קשה והן ממשיכות להיות במצב קשה גם אחרי הסגרים. גם אם הן מצליחות לעבוד זה בשכר מאוד נמוך.. עם משפחה גדולה... הן לא יכולות לכסות את כל ההוצאות שלהן ואין להן שום גישה לתמיכה ממשלתית והן סוחבות גם פוסט-טראומה. אז הן ממשיכות להיפגע.”

סימרט טקלה, מבקשת מקלט מאריתריאה
ופעילה חברתית

” התקופה הזאת תימשך עוד הרבה זמן עד שאנשים יחזרו למצב הרגיל. החובות האלה - זה עכשיו הפחד של אנשים. איך אני אחזיר אותם? מה בכלל גובה החוב?”

אוסומעין ברקה, מבקש מקלט מסודן
ופעיל חברתי

תוכן עניינים

הפרקים מציגים תיאור מצב ונתונים

הפרקים מציגים עדויות מבקשי מקלט וצוות א.ס.ר

6	מבוא
12	שנת הקורונה בישראל
13	תחילת המשבר
15	פרנסת מבקשי מקלט בשנת הקורונה
17	המצוקה גדלה והפגיעים הולכים ונחלשים
20	שירותי רווחה למבקשי מקלט
21	מבקשי מקלט חולים נותרים חסרי אונים
22	שירותי בריאות למבקשי מקלט
26	מבקשות מקלט נאבקות להאכיל את ילדיהן ולספק קורת גג
28	נשים מבקשות מקלט – מיעוט בתוך מיעוט
28	מבקשות מקלט חד-הוריות

	מבקשות מקלט חד-הוריות בקורונה-
32	3 מקרים
34	ניצולי עינויים מתקשים לשרוד בקורונה
38	ניצולי עינויים בשנת הקורונה
	הקורונה – שנת אתגרים עבור ילדי
39	מבקשי מקלט ונוער
41	ילדי מבקשי מקלט בשנת הקורונה
44	הבירוקרטיה בקורונה – מסלול מכשולים
	אי-נגישות למידע וחסמים בירוקרטיים
45	בשנת הקורונה
46	המשבר רחוק מסיום
	עבור מבקשי המקלט הקורונה הכלכלית
47	תימשך עוד זמן רב
50	סיכום והמלצות

בישראל חיים כיום כ- 29,000 מבקשי מקלט, רובם מאריתריאה וסודן (כ-21,400 מאריתריאה וכ-6,000 מסודן).¹ בנוסף, לפי ההערכות גדלים בישראל כ- 8,000 ילדי מבקשי מקלט, שרובם המוחלט נולדו כאן. מבקשי המקלט נמלטו מדיקטטורות אכזריות, מלחמות ורצח עם ומעשי זוועה אחרים, שאילצו אותם לעזוב את בתיהם ואת ארצות מולדתם. שהייתם בישראל חוקית ומוסדרת תחת מדיניות ממשלתית של הגנה זמנית, שכן מדינת ישראל מכירה בסכנת החיים שנשקפת להם אם יחזרו לארצות המוצא. אף שמרבית מבקשי המקלט נמצאים בישראל קרוב ל-15 שנים, ולמרות ההכרה בסכנה שנשקפת להם אם ישובו למדינותיהם - ישראל מונעת מהם הכרה כפליטים: אלפי בקשות מקלט שהגישו לא נבדקו, וחלקן ממתינות להכרעה שנים רבות. זאת ועוד, לעומת שיעורי ההכרה הגבוהים בעולם במבקשי מקלט מאריתריאה ומסודן כפליטים (אריתראים - כ-90% וסודנים - כ-60%),² אחוזי ההכרה בפליטים בישראל נמוכים ביותר ועומדים על פחות מחצי אחוז.³ המדיניות הממשלתית רבת השנים ביחס למבקשי המקלט הותירה אותם במצב של לימבו - מצד אחד ישראל מכירה בכך שהיא אינה יכולה לגרש את מבקשי המקלט, אך מצד שני היא מונעת מהם שירותים כמו קצבאות ביטוח לאומי, ביטוח רפואי ושירותים חברתיים ובכך פוגעת בזכויות האדם שלהם.

מגפות אינן רק עניין בריאותי. מגפת הקורונה גרמה גם למשבר חברתי וכלכלי, ומטבע הדברים הוא פגע, בראש ובראשונה, באוכלוסיות מוחלשות ומודרות. אוכלוסיות אלה מצויות בסיכון בריאותי רב יותר להידבקות, עקב תנאי החיים שלהן והיעדר נגישות לשירותי בריאות ורווחה, והן נמצאות בסיכון מוגבר לפגיעה כלכלית ונפשית ממושכת.⁴ ואכן, כאחת הקבוצות המודרות ביותר בישראל היו מבקשי המקלט מהקבוצות הראשונות שנפגעו מהמשבר הכלכלי שליווה את משבר הקורונה: ללא כל רשת תמיכה סוציאלית ובריאותית בימי שגרה, המגפה והסגירה המאסיבית של מקומות העבודה סיכנו את רווחתם וביטחונם האישי של מבקשי המקלט באופן ממש. באבחת נגיף מצאו עצמם כ-80% ממבקשי המקלט ללא עבודה. מי שאיבד את פרנסתו נותר ללא ביטוח בריאות, ללא זכאות לדמי אבטלה, וללא פיצויי פיטורים. מודרים מקצבאות וסיוע של ביטוח לאומי, הם ומשפחותיהם נותרו ללא כל מקורות הכנסה ובמשבר קשה. לרבים מהם, המשבר רחוק מלהיגמר והמצוקה ממשיכה.

ההשפעות ניכרו מיד עם סגירת המשק, במרץ 2020, והלכו והחמירו ככל שהמגפה בוששה לדעוך; מבקשי מקלט שלא נזקקו בעבר לסיוע מ א.ס.ף, החלו להתייצב במשרדי הארגון ולבקש אוכל; יותר ויותר נשים הגיעו עם ילדיהן הקטנים וביקשו סיוע במוצרי יסוד, לרבות פרומולה לתינוקות, חיתולים ותרופות; הפניות בעניין אי יכולת לשלם את שכר הדירה החודשי והסיכון הממשי להיזרק לרחוב עם הילדים התרבו, ואיתן המצוקה הנפשית הגדולה; משפחות מצאו פתרונות חלופיים בדמות הצטופפות של 4 ו-5 נפשות בחדר בדירה עם משפחה נוספת או לינה על רצפת גן ילדים; והורים סיפרו כי אין באפשרותם להמשיך לשלם את ביטוח הבריאות של ילדיהם, והם נאלצים להותירם ללא שירותי בריאות.

1 רשות האוכלוסין וההגירה, נתוני זרים בישראל, מהדורה 3/21 (10/21).

https://www.gov.il/he/departments/general/foreign_workers_stats

2 הנתונים כוללים את שיעורי מבקשי המקלט מאריתריאה ומסודן בעלי מעמד פליט ובעלי הגנה משלימה: אריתראים - כ-70% הכרה כפליטים וכ-90% אם מוסיפים את מספר האריתראים שמקבלים הגנה משלימה הכוללת שירותי בריאות, רווחה ועוד; סודנים - כ-50% הכרה כפליטים, וכ-60% אם מוסיפים לכך את מספר הסודנים שמקבלים הגנה משלימה.

3 פורום ארגוני הפליטים ומבקשי המקלט בישראל, "תמונת מצב מבקשי מקלט מאריתריאה וסודן, יולי 2021".
<https://bit.ly/33HSGUQ>

4 פורום בריאות הנפש בקרב מבקשי מקלט, "ממצאי סקר: רווחה ובריאות בקרב מבקשי מקלט מסודן ואריתריאה" (2021).
הפורום הוקם בשנת הקורונה והוא כולל את הארגונים: א.ס.ף, רופאים לזכויות אדם, מסיל"ה וקוצ'נטה.

<https://bit.ly/3495ZNB>

השפעת הקורונה על מבקשי המקלט - נתוני א.ס.ף מהשנה הראשונה למשבר

פי 2 ~ (92%)	הגידול במספר האנשים שקיבלו סיוע מא.ס.ף בשנת הקורונה (עד 15.3.2021; לעומת התקופה המקבילה אשתקד)	
פי 2 ~ (96%)	הגידול במספר הפניות של נשים לא.ס.ף מקרב סך הפונים	
פי 2.5 ~ (142%)	הגידול במספר הפניות לא.ס.ף בגלל מצוקה כלכלית	
פי 3.5 ~ (268%)	הגידול במספר הפניות לא.ס.ף בגלל מחסור במזון	
פי 2.5 ~ (135%)	הגידול במספר הפניות לא.ס.ף בגלל מחסור במוצרי יסוד לתינוקות	
פי 2.5 ~ (162%)	הגידול במספר הפניות בגלל היעדר עבודה	
פי 1.5 ~ (34%)	הגידול במספר הפניות בגלל מחסור בבגדים	
פי 1.5 ~ (60%)	הגידול במספר הפניות בגלל מצוקה נפשית	
פי 3 (200%)	הגידול במספר הפניות עקב קשיים בתשלום שכר דירה והחשש מפינוי	

משבר הקורונה חשף את העוול והנזק שהמדיניות הממשלתית רבת השנים גרמה וממשיכה לגרום למבקשי ומבקשות המקלט והשפעותיה על כלל הציבור בישראל. אחרי שנים ללא מעמד זכויות סוציאליות, פרוץ המגפה וסגירת המשק דרדרו באחת את אוכלוסיית מבקשי המקלט אל סף משבר הומניטרי. המשבר יצר מצוקה כלכלית ונפשית חמורה ביותר, גידול דרמטי בחוסר הביטחון התזונתי של מבקשי המקלט וילדיהם ובפינויים מהבית בשל היעדר יכולת לשלם שכר דירה. המשבר דחק עוד נשים מבקשות מקלט למעגל הזנות לצורכי הישרדות (Survival Sex)⁵. למרות פתיחת המשק ממרץ 2021 ואילך, מבקשי ומבקשות מקלט רבים מתקשים להתגבר על המצוקה הכלכלית הקשה שיצרה שנת הקורונה, מה גם שבימים אלה (ספטמבר 2021) הולך ומתבהר כי מגפת הקורונה

⁵ דוח משרד החוץ האמריקאי בעניין מצב הסחר בבני אדם, יוני 2021:

"Economic distress among women in this population, especially Eritrean women, greatly increases their vulnerability to sex trafficking. Approximately 400 female asylum seekers engaged in survival sex prior to the pandemic; the [Israeli] government estimates that figure tripled during 2020." <https://bit.ly/36Zt0Bo>

תלווה אותנו גם בשנה הקרובה. ההערכה היא כי מבקשי מקלט רבים ימשיכו לסבול מהשפעות משבר הקורונה עוד חודשים רבים.

על מדינת ישראל להפיק את הלקחים משנת הקורונה ולגבש רשת תמיכה שתאפשר למבקשי ומבקשות מקלט לחיות בישראל בכבוד, לצד בחינה הוגנת ואפקטיבית של בקשות המקלט שלהם. רשת תמיכה זו צריכה לכלול שירותים חברתיים מלאים, הסדר ביטוח בריאות (ביטוח ציבורי מסובסד) הנגיש לכלל מבקשי המקלט, הנפקת רישיונות נהיגה ורישיונות מקצועיים לעומדים בתנאי החוק ותגבור ילדי מבקשי המקלט הסובלים מפערים התפתחותיים משמעותיים. זו לא רק חובתנו החוקית והמוסרית, זה גם חיוני למניעת המשבר ההומניטרי הבא ולשמירה על בריאות כולנו.

לצד רפורמות נחוצות אלו, יש 10 צעדים שאפשר ליישם כבר עכשיו על מנת לשפר את מצבה הסוציו-אקונומי הקשה של קהילת מבקשי המקלט:

רווחה

- לכלול מבקשי מקלט הסובלים ממצוקה כלכלית קשה בכל פתרון ארוך טווח שיימצא לסוגיית היעדר ביטחון תזונתי בישראל.
- לספק למבקשי מקלט פגיעים שירותי רווחה בקהילה, לרבות שיקום תעסוקתי ומסגרות יום, וכן תקציב ייעודי לפעולה לעובדות הסוציאליות המטפלות בהם ברשויות המקומיות.
- לספק למבקשי מקלט גישה לקצבאות הביטוח הלאומי, ובראש ובראשונה לספק גישה לקבוצות המוחלשות ביותר בקרב מבקשי מקלט: אנשים עם מוגבלות, נשים חד-הוריות, הורים לילדים עם מוגבלות וקשישים.
- להנגיש באופן מלא מסגרות חוץ-ביתיות למבקשי מקלט פגיעים שזקוקים וזכאים להן ולהתאימן לצורכיהם, באמצעות יישום ותקצוב מלאים של מדיניות משרד הרווחה בעניין.

בריאות

- לתת לכלל מבקשי מקלט גישה להסדר ביטוח בריאות מסובסד ולהבטיח כי גם מבקשי ומבקשות מקלט פגיעים, שאינם יכולים לעמוד בתשלום דמי ביטוח מסובסדים, ייכללו בהסדר וכי הוא יאפשר גישה לשירותי בריאות הנפש.

תעסוקה ורישיונות

- לאפשר למבקשי מקלט לקבל רישיונות נהיגה והיתרים לשימוש באופניים ובקורקינטים חשמליים בכפוף לעמידה בתנאי החוק.
- לאפשר למבקשי מקלט לקבל רישיונות לעיסוק מקצועי בכפוף לעמידה בתנאי החוק.

חינוך

- לספק שילוב ותגבור לילדי מבקשי מקלט כדי לצמצם פערים התפתחותיים קשים, ובכלל זה -
 - להעמיד לרשות צוותי החינוך מערך גישור שפתי ותרבותי שיאפשר להם לבנות תקשורת אפקטיבית עם הורים מבקשי מקלט.
 - להעמיד לרשות צוותי החינוך מערך השתלמות, ליווי ותמיכה מקצועיים שייתן להם ידע וכלים לקדם את הילדים.
 - להעמיד לרשות הילדים תוספת שעות הוראה שבמרכזן הקניית השפה העברית וסגירת פערים במקצועות לימוד בשפה העברית.

דוח זה מסכם ומתאר את שנת הקורונה (מרץ 2020 עד מרץ 2021) מזווית הראייה של מבקשי ומבקשות המקלט; כיצד השפיעה עליהם השנה מבחינה כלכלית, פיזית ונפשית וכיצד נזקי המשבר ממשיכים להשפיע על חייהם גם כיום. הדוח מביא את סיפוריהם של נשים חד-הוריות, ניצולי עינויים, אנשים עם מוגבלות ואנשים שמצאו את עצמם ללא קורת גג ונאבקים לשרוד. הוא מביא גם את קולה של נערה המשתתפת בפעילויות מועדון הנוער של א.ס.ף, וכן את קולותיהם של שני מבקשי מקלט, פעילים חברתיים, המתארים את רגעי ההכרה בכך שמשבר קרב ובא ואת ההתגייסות המרשימה של הקהילות השונות של מבקשי המקלט בישראל למען חברי וחברות הקהילה שלהן. לצד העדויות, הדוח פורש עובדות ונתונים על ההשפעות המתמשכות של שנת הקורונה על מבקשי ומבקשות המקלט בהיבטים השונים - היעדר פרנסה, פגיעה בביטחון התזונתי, אובדן היכולת לשלם שכר דירה, הפגיעה הבריאותית, הפגיעה הנפשית והפגיעה בתא המשפחתי ובילדים.

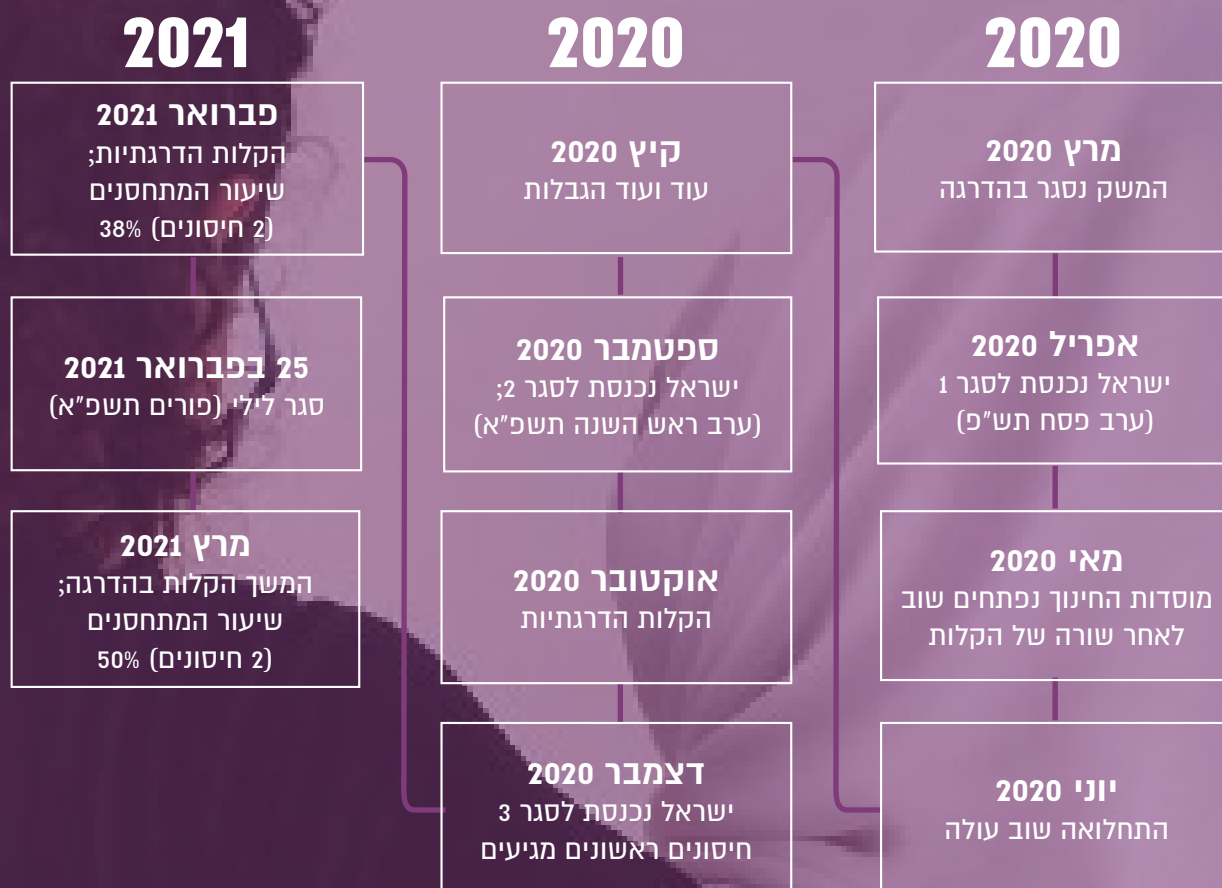

צילום דניאל דותן, תמונת אילוסטרציה

שנת הקורונה בישראל

מה החזיק אותי בשנת הקורונה? הקהילה הישראלית, האנשים בקהילה הישראלית. בזכותם. הם האנשים שנאבקים אתנו. שתומכים בנו. אין לנו הממשלה. אין לנו קהילה עם אדמיניסטרציה חזקה. אנחנו מאמינים בפרט - באנשים היחידים."

סימרט טקלה, מבקשת מקלט מאריתריאה ופעילה קהילתית

המשבר פורץ ומותיר את מבקשי המקלט ללא פרנסה וללא רשת תמיכה

**"אנשים לא פחדו
מהקורונה, מה שהכי הפחיד
אותם זה המצב הכלכלי"**

אוסומעין ברקה, מבקש מקלט מסודן (דרפור). הגיע לארץ בשנת 2008, בגיל 14, ללא משפחה. לשעבר מנכ"ל ארגון הסטודנטים האפריקאים בישראל ובעל תואר ראשון בממשל ושני במדיניות ציבורית מהמרכז הבינתחומי (אוניברסיטת רייכמן).

צילום UNHCR.org

"בחודש הראשון כשהכול נסגר ואנשים איבדו את העבודה, התחלנו לגייס תרומות אוכל ולחלק לאנשים. הודענו בקבוצות הוואטסאפ של קהילות הפליטים השונות שמי שזקוק לעזרה יכול לפנות אלינו, והכנו רשימות של משפחות שפנו, למה הן זקוקות, כמה ילדים יש להן ובאילו גילאים. קנינו וגם קיבלנו תרומות של אוכל - מזון יבש, ירקות ופירות. לפעמים קיבלנו גם חמגשיות של אוכל חם, ואם מישהי הייתה זקוקה למוצרי היגיינה - היא קיבלה תו קניה כדי שתוכל לקנות אותם.

את חבילות המזון חילקנו בעזרת מתנדבים ישראלים שהגיעו, כל אחד עם הרכב שלו, לחלק אוכל למשפחות, לא רק בתל אביב אלא גם בערים אחרות. היו המון קשיים: למשל, המתנדבים רוצים להביא אוכל למשפחה ואני שואל אותה מה הכתובת והם לא יודעים. אז אני אומר להם לכו לחוזה שלכם. תצלמו את החוזה שרשומה בו הכתובת ותשלחו לי בוואטסאפ. או שלפעמים אני אומר להם לצאת החוצה לרחוב ולצלם תמונה של השלט ברחוב ולשלוח.

אנשים איבדו את הבתים שלהם כי הם לא יכלו לשלם שכר דירה - את מעט הכסף שהיה להם הם הוציאו על אוכל. אנשים לא רצו שיראו שהם ברחוב אז הם ישנו אצל חברים, ואנשים בקהילה עזרו לאנשים שאיבדו את הבית - נתנו להם לישון אצלם, קיבלו אפילו יותר מאיש אחד לפעמים, ושיכנו אותם שניים בחדר או בסלון, על הספה או על הרצפה: פשוט פורשים שמיכה או שק שינה על הרצפה ומסתדרים. אני בעצמי גייסתי תרומה של כמה שקי שינה וחילקתי לאנשים.

אבל היו גם אנשים שישנו בגינות ציבוריות כי לא היה להם איפה לישון - על הנדנדות, על הספסלים או בפינה בין בניינים. בחלק מהגינות - בגינת לוינסקי למשל - יש מתקני מים לשתייה אז היו להם מים לשתייה, ולגבי אוכל - היו כאלה שעברו בין מכולות ומסעדות וביקשו אוכל. לפעמים נתנו להם ולפעמים לא. אפשר היה גם לקבל ארוחה בבית תמחוי בפינת לוינסקי-צ'לנוב.

אני הייתי רוכב על האופניים שלי לגינות, בשעות הבוקר ובשעות הערב, שואל את האנשים שחיים שם מה שלומם ואם הם אכלו משהו. אנשים לפעמים לא ענו לי שהם צריכים עזרה כי הם התביישו. הרבה פעמים הם היו מופתעים שאדם זר שואל אותם מה שלומם. אבל אחר כך הבינו שאני באמת רוצה לעזור. הייתי מגיע בבוקר עם שני סוגי סנדוויצ'ים - טונה וגבינה - ועם בקבוקי מים וקולה, ומציע להם לבחור מה הם רוצים לאכול. אפשרות הבחירה נותנת כבוד - אני שואל אותך מה אתה רוצה - לא סתם נותן לך את מה שיש.

הכרתי משפחה עם שני ילדים שאיבדה את הבית שלה כי היא לא הצליחה לשלם שכר דירה. שמנו אותה במרכז הקהילתי של הקהילה הסודנית שאליה היא משתייכת (המאסאליט). קהילות הפליטים בארץ מחזיקות מרכזים קהילתיים כשכל חברי הקהילה משלמים סכום חודשי קטן להחזקת המרכז ולסיוע לחברים. במרכז של הקהילה שלי, למשל, יש חדר אחד גדול שבו מתקיימות פעילויות בימים רגילים, כמו פגישות ולימודים, ויש עוד חדר קטן, מטבחון, שירותים ומקלחת. בזמן המגפה לא התקיימו פעילויות במרכז, ולכן המשפחה יכלה לגור שם בנוחות יחסית. היא גרה שם 4 ימים, ואחר כך הצלחנו להחזיר אותה לדירה שלה - גייסנו כסף מכל חברי הקהילה ושילמנו לבעל הבית עבור חודשיים שכירות.

בסודן יש עשרות שפות. יש כאלה שמדברים רק פורית או שפות מקומיות אחרות. יש גם אנשים שלא יודעים לקרוא ולכתוב. אז, משרד הבריאות התחיל להוציא הנחיות, והארגונים עזרו לתרגם אותן לערבית, טיגרינית, צרפתית ואנגלית, אבל יש אנשים בקהילה שהמידע עדיין לא היה נגיש להם. התחלתי להכין הודעות קוליות ולהעביר אותן דרך קבוצות הוואטסאפ לקהילות דוברות השפות השונות - מה ההנחיות של הסגר? איפה מתחשנים? איך אפשר לקנות תרופות ואוכל בלי לקבל דוח מהמטרה? איך לקבוע תור לקופת חולים לילד שלי ואיזו הודעה צריך להראות לשוטר כשיוצאים לקופת חולים כדי לא לקבל דוח? איך לעשות בידוד ומתי? איפה אפשר לעשות בדיקות קורונה ומה לעשות אם הבדיקה יוצאת חיובית? האם פתחו את החיסונים למבקשי מקלט, ואם כן - איפה אפשר להתחסן?

לאנשים היה קשה להבין את ההנחיות ואת השינויים בהנחיות. היו עשרות פעמים שהגעתי לבתים של אנשים וגיליתי שהם לא יודעים מה ההנחיות. אנשים לא פחדו מהקורונה, מה שהכי הפחיד אותם זה המצב הכלכלי.

בדרך כלל הייתי נותן את האוכל בכניסה לדירה והולך, אבל באחת הפעמים נכנסתי הביתה עם השקיות ואז האימא ביקשה לשתף אותי במשהו. היא סיפרה לי שהיא ובעלה רבו, והבעל הלך ולא חזר. היא לבד בבית עם 4 ילדים בלי בעל. בעל הבית אמר לה שהיא צריכה לשלם את שכר הדירה ואין לה הכסף הזה והיא מאוד פוחדת. היו לה שבועיים לשלם את הכסף, והיא לא ידעה מה היא תעשה - לאן היא תלך? אמרתי לה: יש לך קהילה ויש לך אלוהים. את לא לבד. ובאמת, שבוע לפני מועד התשלום הקהילה הצליחה לאסוף את הכסף הדרוש לשלם את שכר הדירה לחודשיים.

פרנסה בשנת הקורונה

אני חושבת רק על היום. איך אשרוד היום; איך אסתדר היום; איך אשיג אוכל היום; אם אדם לא יכול להרשות לעצמו לחשוב על מחר - אלה לא חיים".

ב', מבקשת מקלט מאריתריאה, אם חד-הורית ל-4

- רוב מבקשי ומבקשות המקלט עובדים בעבודות פיזיות בשכר נמוך - מלונאות, הסעדה וניקיון - ועל כן חיים מהיד אל הפה ללא יכולת לחסוך.
- מדינת ישראל לא מאפשרת להם להוציא רישיונות נהיגה או רישיונות מקצועיים שונים ואף הכשרות מקצועיות רבות סגורות בפניהם. אפילו היתר לנהיגה באופניים חשמליים או בקורקינט חשמלי אין באפשרות מבקשי מקלט לקבל כיום. על כן, רוב האפשרויות לעבוד בעבודות אחרות, בעלות פוטנציאל רווחי ומספק יותר, חסומות בפניהם.
- ההערכה היא כי בעקבות פרוץ מגפת הקורונה כ-80% ממבקשי המקלט איבדו את מקומות עבודתם, שהיו הראשונים להיסגר.⁶ בהיעדר זכאות לדמי אבטלה ולקצבאות אחרות נותרו מבקשי המקלט במרץ-אפריל 2020 ללא כל הכנסה.
- מצבם הכלכלי של מבקשי המקלט התדרדר במהירות ובאופן דרמטי: רבים מצאו עצמם ללא מזון וללא קורת גג משלהם. חובותיהם לרשויות ולחברים הלכו ותפחו.

כ-36% -

דיווחו כי ויתרו על מזון בשל מצוקה כלכלית.⁷

כ-86% -

הוגדרו כסובלים מחוסר ביטחון תזונתי (מכלל חסרי המעמד בת"א, כולל מבקשי המקלט).⁸

- עם פרוץ המגפה, במרץ 2020 פתחו ארגוני הפליטים ומבקשי המקלט בניסיון להביא לשחרור מידי של כספי הפיקדון⁹ כדי לאפשר למבקשי המקלט לחיות מכספים אלה בתקופת המשבר, אך חרף המאמצים הממשלה התמהמהה בשחרור הכספים.

6 פורום ארגוני הפליטים ומבקשי המקלט בישראל, "מבקשי מקלט בישראל בגל השני של מגפת הקורונה - המצוקות מחריפות - תמונת מצב - אוקטובר 2020". <https://bit.ly/3kTA6Kb> המצב השתנה עם הפתיחה המדורגת של המשק, כשנה לאחר מכן (פברואר-מרץ 2021), אז ירד שיעור המובטלים בקרב מבקשי המקלט לכ-48%. שיעור זה נותר גבוה באופן ניכר משיעור המובטלים באוכלוסייה הכללית. ראו "ממצאי סקר: רווחה ובריאות בקרב מבקשי מקלט מסודן ואריתריאה", הערת שוליים 4.

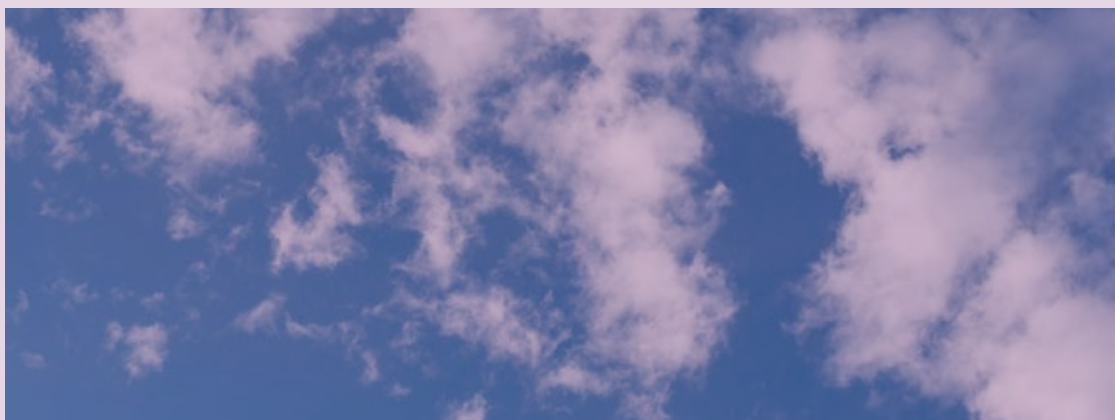
7 "ממצאי סקר: רווחה ובריאות בקרב מבקשי מקלט מסודן ואריתריאה", הערת שוליים 4.
8 על חוק הפיקדון והשפעותיו הקשות על קהילת מבקשי המקלט: <https://bit.ly/32HWPac>

- ב- 23 באפריל 2020 פרסם בג"ץ את פסק דינו בעתירה נגד חוק הפיקדון שהגישו קו לעובד וארגונים שותפים, בהם א.ס.ף, עוד ב-2017. בג"ץ הורה למדינה להחזיר למבקשי המקלט את סכומי הכסף בשיעור 20% משכרם החודשי שנוכו להם במשך שנים והופקדו בקרן הפיקדון.⁹
- שחרור כספי הפיקדון האלה אכן סייע לרבים, אך פסק הדין לא סיפק פתרון לרבים אחרים: מי שלא עבדו לפני המשבר מפאת מצבם ומי שעבדו אך המעסיק לא העביר את הכספים שניכה מהם לקופת הפיקדון.
- לקראת קיץ 2020, בהיעדר דמי אבטלה ורשת ביטחון סוציאלית, ומתוך הכרה בכך שהקהילה נמצאת על סף מצוקה כלכלית חסרת תקדים, הוקמה קרן סיוע למבקשי מקלט בישראל בתקופת הקורונה (שיתוף פעולה בין המדינה, פילנתרופיה והג'וינט). באוגוסט 2020 החלה הקרן לחלק תווים לרשתות מזון באמצעות ארגוני הפליטים ומבקשי המקלט, בהם א.ס.ף, במשך כמה חודשים, כשהסך הכולל שניתן למשפחה במהלך כל התקופה עמד בממוצע על כ- 2,000 ש"ח למשפחה.
- אף ששיעור המובטלים בקרב מבקשי המקלט ירד בפברואר-מרץ 2021 לכ-48%, נותר שיעור זה גבוה משיעור המובטלים באוכלוסייה הכללית, שעמד בשנת 2020 על כ- 18.18%¹⁰ מצבם הכלכלי של מבקשי המקלט נותר קשה מאוד, והחובות הרבים שצברו בשנה האחרונה יכבידו עליהם עוד זמן רב לאחר שהקורונה תיעלם מחיינו.

מה החזיק אותי בשנת הקורונה? זאת הייתה שנה חשוכה עבורי. איבדתי את העבודה שלי, חליתי בנגיף והייתי בבידוד שבועיים עם ארבעת ילדיי, שלאחד מהם יש צרכים מיוחדים. מה שעזר לי הוא אלוהים. אלוהים והאמונה שלי בו נתנו לי את הכוח להמשיך."

ס', מבקשת מקלט מאריתריאה, אימא ל-4 ילדים

צילום: לוקאס קרל

⁹ ש.ם.

¹⁰ "ממצאי סקר: רווחה ובריאות בקרב מבקשי מקלט מסודן ואריתריאה", הערת שוליים 4.

המצוקה גדלה ומבקשי מקלט פגיעים הולכים ונחלשים

יעל פדרמן, רכזת מרכז סנגור ותמיכה בא.ס.ף, מספרת:

"באוגוסט 2020 הגיעה אלינו לראשונה אלמז (שם בדוי), בת 32, אמא לשלושה ילדים קטנים ובהריון. היא שיתפה אותנו קצת בעבר שלה: היא נכלאה באריתריאה בגיל צעיר, וברחה יחד עם בעלה. אחרי מסע קשה וטראומטי באתיופיה, סודן וסיני, היא הגיעה לישראל.

אבל עכשיו, בעיצומה של המגפה, הגיע רגע קשה במיוחד: אלמז סיפרה לנו שבעלה נעלם חודשיים קודם (ביוני 2020), והיא נשארה, בהריון, לבד. אלמז סיפרה שהיא הפסיקה לעבוד בגלל ההריון ומצאה את עצמה אם חד-הורית, ללא כל פרנסה, ודואגת לגורל בעלה. בעקבות פסיקת בג"ץ באפריל 2020 אלמז קיבלה בחזרה כמה אלפי שקלים שהיו בקרן הפיקדון. את כספי הפיקדון שנלקחו מבעלה לא יכלה להוציא בהיעדרו.

אלמז ביקשה מאיתנו עזרה לאתר את בעלה ולהאכיל את ילדיה. במהלך החודשים שחלפו מאז, עשינו ככל יכולתנו לסייע לאלמז, גם בסיוע כספי מינימלי, גם במזון ובמוצרי יסוד לתינוקות, גם בבירורים שונים לגבי גורל בעלה - וגם במתן אוזן קשבת.

כשנגמר הגל השלישי של המגפה ואנשים התחילו לחזור לעבודה מצבה של אלמז לא השתפרה. היא עדיין לא עובדת משום שהתינוק שלה בן כמה חודשים והיא לא יכולה להשאיר אותו, לטפל בשלושת הילדים הנוספים, וגם לעבוד בעבודות הזמינות למבקשות מקלט, כמו ניקיון. אלמז עדיין לא מצליחה לשלם את שכר הדירה מדי חודש, והיא חייבת לבעל הבית חוב גדול עבור שכר דירה שאין לה מושג איך תשלם אותו.

בכל יום מחדש היא דואגת מאיפה תביא מזון לילדים. בגלל המגפה והפיטורים המאסיביים, אחיה, שעזר לה בעבר, לא יכול לעזור לה יותר כי הוא עצמו נאבק לקיים את שלושת ילדיו ללא עבודה, וגם אפיק סיוע זה נסגר.

אני עובדת בא.ס.ף כבר שלוש שנים, ומעולם לא היינו במצב כזה שמגיעים אלינו כל כך הרבה אנשים במצוקה. הפגיעים ביותר היו הראשונים להתרסק. אחריהם הגיעו גם החזקים יותר."

שירותי רווחה למבקשי מקלט

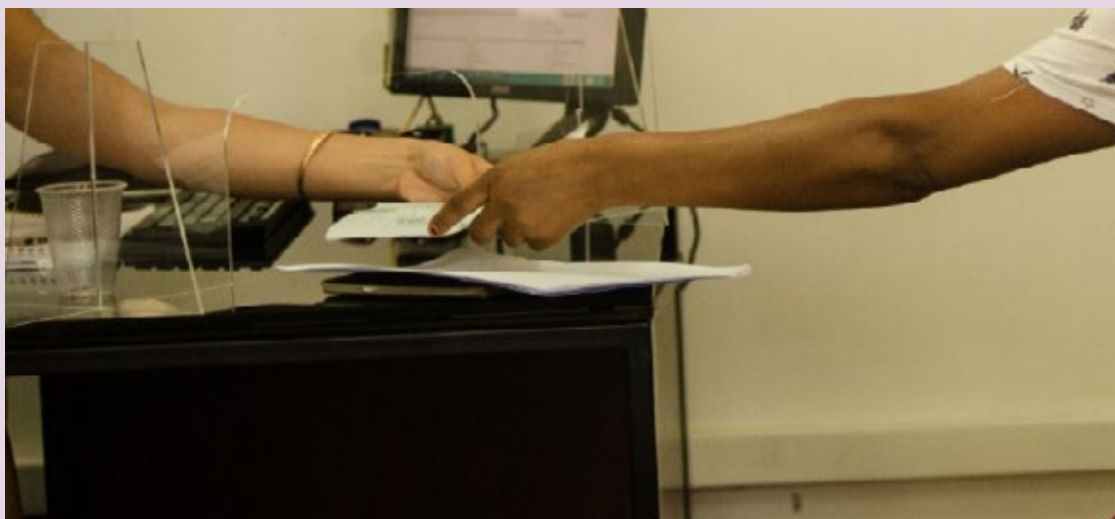
● מבקשי ומבקשות מקלט בישראל אינם זכאים לשירותים חברתיים, או לקצבאות ביטוח לאומי, פרט למקרי קיצון ספורים.

● בעקבות דוח מבקר המדינה משנת 2014 ועתירת א.ס.ף לבג"ץ משנת 2016, הורחבו בשנים האחרונות שירותי הרווחה במסגרות חוץ ביתיות לקבוצות בקרב מבקשי המקלט המצויות במצבי חירום – נשים קורבנות אלימות במשפחה, בעלי מוגבלויות, דרי רחוב וקורבנות סחר מוכרים. ואולם, מרבית מבקשי המקלט הפגיעים זקוקים לשירותים חברתיים בקהילה ולא להוצאה מהבית והשמה במוסדות. נוסף על כך, חסמים שונים, כהיעדר ביטוח בריאות, מונעים פעמים רבות את הגישה גם להשמות חוץ-ביתיות.

● מלבד נפגעי אלימות במשפחה וילדים בסיכון, מבקשי ומבקשות מקלט אינם זכאים למעני רווחה בקהילה, כמו שיקום תעסוקתי, ועובדה זו פוגעת ביכולתם של הפגיעים ביותר להשתקם, לצמצם את התמיכה שהם זקוקים לה ולקיים חיים עצמאיים ככל הניתן.

● בפועל, רוב הנזקקים לשירותי רווחה ולסיוע סוציאלי בקרב מבקשי ומבקשות המקלט מקבלים אותם מארגוני הסיוע ומהקהילה.¹²

● שנת הקורונה דרדרה את המצב אף יותר: מבקשי מקלט שעד לסגירת המשק התפרנסו וסייעו לחלשים יותר בקהילה איבדו את עבודתם והתווספו למעגל הנזקקים לסיוע, והמוחלשים יותר – בעלי המוגבלות, החולים, החד-הוריות, הנשים המוכות – שממילא נזקקו לסיוע, מצאו עצמם חסרי אונים ללא מזון, מפונים מבתיים או מצויים בסכנת פינוי ממשית.

צילום דניאל דותן, תמונת אילוסטרציה

11 מבקר המדינה דוח שנתי 164 "זרים שאינם בני הרחקה מישראל" (מאי 2014) 59; <https://bit.ly/33KbEtY> בג"ץ 8907/16 עמותת א.ס.ף נ' שר הרווחה והשירותים החברתיים ואח' <https://bit.ly/3rRSutW>
12 דוח א.ס.ף "לא נושמים לרווחה" – תמונת מצב של השירותים החברתיים למבקשי מקלט פגיעים בישראל (2020) <https://bit.ly/3lzbMuN>

מבקשי מקלט החולים במחלות קשות או כרוניות נותרים חסרי אונים אל מול המגפה וההגבלות

עו"ס מרים מאייר, מנהלת המחלקה הפסיכו-סוציאלית בא.ס.ף, מספרת:

"מגפת הקורונה מצאה את ברהנה (שם בדוי) במצב קשה. ברהנה, בן 30, חולה במחלת כליות וכבר כמה שנים נדרש לעבור דיאליזה שלוש פעמים בשבוע. עוד לפני הקורונה הוא נאבק בכל יום מחדש להשיג מזון, דיור וביטוח בריאות כדי שיוכל להמשיך ולקבל את הדיאליזה שבלעדיה ימות.

רגע לפני התפרצות המגפה, בסוף חודש פברואר 2020, ברהנה יצר קשר מבית החולים. הוא סיפר לי שהוא אושפז פעם נוספת בגלל המצב הרפואי הקשה שלו וזיהום שסבל ממנו. בשיחות אתו מבית החולים ברהנה סיפר שהוא מרגיש רע, שהוא מפחד, ושאותו ובעלה מסייעים לו כמיטב יכולתם.

ואז, פרצה המגפה, והחיים של ברהנה הפכו אפילו ליותר קשים. אחרי שהוא שוחרר מבית החולים הוא היה צריך למצוא דרך להגיע לטיפול הדיאליזה למרות ההגבלות על התנועה וההתקהלות. ברהנה סיפר לי שהוא צריך לשלם 100 ש"ח ליום עבור הנסיעה לבית החולים לטיפול הדיאליזה בגלל הגבלת מספר האנשים במכונת. במקרה שלו מדובר בבחירה קשה בין אוכל או נסיעה לדיאליזה. ברהנה התחיל לבקש כסף עבור הנסיעות ממשפחה ומחברים, אבל גם הם היו עסוקים בהישרדות עם סגירת המשק ומקומות העבודה.

ברהנה הבין מיד שהוא בקבוצת סיכון לסיבוכים רפואיים אם יידבק בקורונה, ושהמגורים בסלון של אחותו ומשפחתה, מגבירים את הסיכון שיידבק. הוא התחיל לחפש מקום מגורים אחר בקרב חברי הקהילה, כדי להקטין את הסיכון בהידבקות.

ברהנה נדרש לצרוך תוסף מזון כדי לשמור על המצב הרפואי שלו, אבל התוסף יקר, וקופת חולים שבה אפשר לרכוש אותו בהנחה נסגרה עקב ההגבלות, והוא נאלץ לוותר על התוסף.

ברהנה שרד את המגפה אבל התזונה שלו לא טובה והוא נסמך באופן מוחלט על משפחתו, על חברים, ועל הסיוע מא.ס.ף ומארגונים נוספים. מצבו קשה מתמיד, והוא זקוק להשתלת כליה. אם ברהנה ימשיך בטיפול דיאליזה ובמצבו התזונתי הנוכחי, הסיכוי שלו להתאים להשתלת כליה בעתיד יפחתו.

אני דואגת לברהנה כל הזמן. בשיחות שלנו אני משתדלת לתת לו תקווה, אבל המצב שלו כל כך קשה."

מה החזיק אותי בשנת הקורונה? את! העובדה שהיית פה ושהיה אכפת לך."

¹, מבקשת מקלט מאריתריאה בת 31, אמא חד-הורית ל-2, לעובדת הסוציאלית המלווה אותה בא.ס.ף

שירותי בריאות למבקשי מקלט

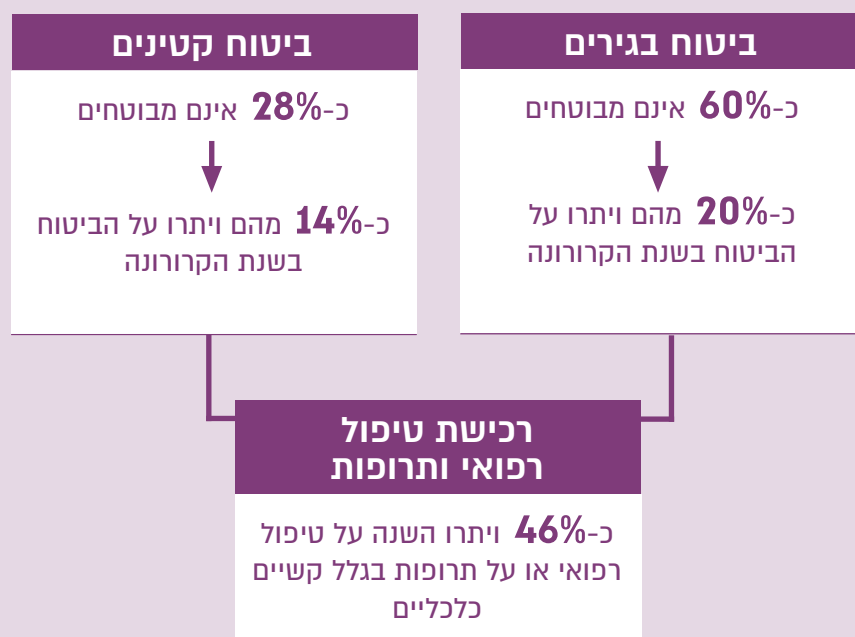
● ישראל אינה מחילה את חוק ביטוח בריאות ממלכתי על מבקשי מקלט ולכן אין להם גישה לשירותי בריאות ציבוריים שגורתיים. פעמים רבות הם נאלצים לחכות להתדרדרות במצבם עד שחייהם בסכנה לפני שהם פונים לחדר מיון, שכן רק כך יזכו לטיפול. לאחר שמתייצב מצבם בבית חולים, הם משוחררים לבתייהם ללא המשך טיפול, מעקב או תרופות.¹³

● גל הפיטורים שבא בעקבות סגירת המשק הוביל לאובדן פוליסות הביטוח הפרטיות של מבקשי מקלט שעבדו ולקטיעת הרצף הטיפולי באופן שהותיר רבים - ובכללם חולים כרוניים - ללא טיפול בקהילה.

● ילדי מבקשי מקלט זכאים לביטוח רפואי מסובסד מטעם משרד הבריאות. עם זאת, בשל מצב כלכלי קשה, חלק מההורים אינם מסוגלים לבטח את ילדיהם. גם הורים רבים שהצליחו לבטח את ילדיהם בימי שגרה לא הצליחו להמשיך ולשלם את דמי הביטוח בשנת הקורונה - עקב אובדן הפרנסה. ילדים רבים נמצאים כיום בסיכון לאבד את ביטוח הבריאות ולהפסיק לקבל טיפול רפואי סדיר בגלל אי תשלום דמי הביטוח הרפואי.

ההתדרדרות בגישה לטיפולים רפואיים

ותרופות בעקבות המשבר¹⁴

¹³ משרד הבריאות מעמיד לרשות מבקשי המקלט שתי מרפאות בתל אביב: מרפאת "טרם" המעניקה שירותי מיון קדמי ומרפאת "רות" המעניקה שירותי בריאות הנפש. המענים הרפואיים ששתי המרפאות מספקות מוגבלים מבחינת היקף השירותים ומבחינת המיקום של המרפאות. כמו כן, מקבלים מבקשי מקלט שירותים רפואיים לטיפול במחלות השחפת והאיידס. ד"ר זואי גוטצייט, רופאים לזכויות אדם, "לקראת הסדר ביטוחי למבקשי המקלט - שאלות ותשובות".

<https://bit.ly/3xbTiaO>

¹⁴ "ממצאי סקר: רווחה ובריאות בקרב מבקשי מקלט מסודן ואריתריאה", הערת שוליים 4. הנתונים נכונים למועד הסקר - פברואר-מרץ 2021.

● התפרצות המגפה העמידה את מבקשי המקלט בסכנת הדבקה מוגברת נוכח תנאי המחיה הצפופים שהקשו על קיום הוראות הבידוד. לכן, ובהיעדר הנגשה שפתית של הנחיות משרד הבריאות, מצאו עצמם מבקשי המקלט בסיכון בריאותי מוגבר מהמחלה.

● ללא מעמד וביטוח בריאות מוסדרים, קשיים רבים עמדו גם בדרך לאספקה תקינה של שירותי בדיקות קורונה למבקשי מקלט וטיפול בחולים ובמבודדים.¹⁵

● בפברואר 2021, בעקבות מאבק ארגוני הסיוע בהובלת רופאים לזכויות אדם, החלה המדינה לחסן גם את מבקשי המקלט וקבוצות נוספות חסרות מעמד, מתוך הבנה שיצירת "מובלעות" של אוכלוסיות המודרות משירותים חברתיים ומשירותי בריאות תפגע בכלל האוכלוסייה ובפעולות לבלמת המגפה.¹⁶

נכונות מבקשי המקלט להתחסן

¹⁵ עוד על הקשיים והכשלים בטיפול הבריאותי במגפה באוכלוסיות חסרות מעמד בישראל, ראו רופאים לזכויות אדם "דו"ח קורונה - מחסור כמדיניות 100 הימים הראשונים להתמודדות מערכת הבריאות בישראל עם משבר הקורונה".

<https://bit.ly/3zG2ljA>

¹⁶ אתר רופאים לזכויות אדם, 8.2.2021 <https://bit.ly/3v5nRTh>

¹⁷ "ממצאי סקר: רווחה ובריאות בקרב מבקשי מקלט מסודן ואריתריאה", הערת שוליים 4.

מבקשות מקלט נאבקות להאכיל את ילדיהן ולספק להם קורת גג בצל המגפה

"כיום, הנשים החד-הוריות ממשיכות לפנות אלי, ואני ממשיכה ללוות אותן... ולהכיל את הכאב והבעיות שלהן. אני מתפקדת היטב עבור הילדים שלי אבל בפנים אני סוחבת כאב רב."

צילמה: אורלי לוינזון-סלע

סימֶרֶט טקלה, מבקשת מקלט מאריתריאה, הגיעה לישראל בשנת 2010, בגיל 28. ניהלה עד לאחרונה את המרכז לנשים אריתראיות בתל אביב.¹⁸ עד לשנת הקורונה שימשה מגשרת שפתית בבית ספר בתל אביב והפעילה עם בעלה בית ספר לילדי מבקשי מקלט בשעות אחר הצהריים. פעילה במיוחד בקרב נשים חד-הוריות בקהילה.

"כשהתחילה הקורונה (באמצע מרץ 2020) פוטרתי (כמו רבים אחרים בקהילה). למרות זאת, המשיכו לבקש שאסייע בבית הספר שבו עבדתי עד אז בשליש משרה כמתורגמנית, במגעים עם הקהילה כי ההורים פנו לבית הספר בבקשות לעזרה ולאוכל ובית הספר לא ידע מה לעשות ללא תרגום.

בגלל שאני מוכרת בקהילה אנשים התחילו לפנות אלי בבקשות עזרה. החלטתי לעצור הכול ולעזור. הצטרפתי לחברי הקהילה בתל אביב והתחלנו לאסוף אוכל ולחלק לאנשים. בעלי נשאר בבית לטפל בילדים ואמר לי: "צאי לעזור לקהילה ותעשי את מה שאת צריכה לעשות!"

מרכז הנשים האריתראיות עמד לפני סגירה והחלטתי שחייבים להשאיר אותו פתוח. הצלחנו לאסוף מהקהילה סכום כסף שאִפשר לנו להשאיר את המרכז פתוח לעוד כמה חודשים ופרסמנו שאנחנו כאן ויכולים לסייע לנשים חד הוריות. גייסנו תרומות מזון - מזון יבש, ירקות, מוצרי חלב ומוצרי היגיינה. עזרנו לכ- 400 משפחות.

כולם פחדו להיות מסולקים מהבית. הכללים והתהליכים ארוכים, מסובכים ובשפה שבה מבקשי המקלט לא שולטים - עברית. בעלי הבית יודעים שאין לנו יכולת לעמוד מול תהליכים אלה.

18 עמותת מרכז קהילתי לנשים אריתראיות בישראל קמה במטרה לתמוך ולקדם נשים מבקשות מקלט אריתראיות החיות בישראל. עוד על פעילותה ראו: <https://bit.ly/3DxXBDX>

הכרתי אם חד הורית שיש לה 3 ילדים. היא נפלה בעבודה והגב שלה נפגע. היא לא יכלה לעבוד ולא יכלה לשלם את שכר הדירה. הקהילה סייעה לה אך ... יום אחד בעל הבית סגר לה את המים והחשמל. כששמעתי את זה הגעתי לשם עם 3 אנשים. הבאנו לה מים מלמטה. האישה אמרה: "אני לא יודעת עם מי לדבר ומה להגיד". כלומר, אין לה אפילו השפה. אספנו כסף ומצאנו לה דירה אחרת. לא נלחמנו בבעל הבית. פשוט שכרנו לה מקום אחר.

אפילו אני, שיודעת לדבר עברית, לא מכירה את כל הכללים, ואפילו אם בא.ס.ף מסבירים לאנשים את הכללים [שבעל הבית לא יכול לפנות בכוח את השוכר ללא הליך משפטי] זה לא מגיע לכולם, במיוחד לעניים. לאנשים אין אפילו פייסבוק. במהלך הקורונה ביקשתי מאימא לשלוח לי צילום של הויזה שלה. לא היה לה אפילו אינטרנט לצלם ולשלוח לי. שילמנו לה עבור 3 חודשי חבילת גלישה.

סיפור השכירות הוא בעיה גדולה עבור מבקשי מקלט. הם לא יודעים את הכללים, והם לא בוטחים שהמשטרה תסייע להם אם יגרם להם עוול על ידי בעל הבית. אין אמון בכללים וברשויות, ומבקשי המקלט לא מרגישים שהם יכולים לעזור להם משלוש סיבות: בגלל היעדר ידע, בגלל היעדר שפה ובגלל היעדר אמון במדינה: אם המדינה לא מכבדת את זכויות האדם הבסיסיות של מבקשי המקלט מדוע שתעזור להם במיצוי הזכויות שלהם?

כיום, על אף שעזבתי את המרכז בסוף פברואר 2021, הנשים החד-הוריות ממשיכות לפנות אלי, ואני ממשיכה ללוות אותן ולסייע להן - לחבר אותן עם תורמים ישראלים ולהכיל את הכאב והבעיות שלהן.

אני מתפקדת היטב עבור הילדים שלי אבל בפנים אני סוחבת כאב רב."

מתוך מאגר התמונות של א.ס.ף

נשים מבקשות מקלט - מיעוט מוחלט בתוך מיעוט מוחלט

● בישראל חיות כ- 5,000 נשים מבקשות מקלט מאפריקה, רובן מאריתריאה.¹⁹ הן מהוות מיעוט בתוך מיעוט, וללא מעמד מוסדר, רשת ביטחון סוציאלית וייצוג במרחב הציבורי בישראל, הן מהנשים העניות והפגיעות ביותר בישראל. הן חיות בשולי החברה ונמצאות בסיכון גבוה לניצול ולפגיעה.

● עם פרוץ המשבר ניכרה עליה בפניות נשים לארגוני הסיוע. גידול זה נבע מכך שהאבטלה בתקופת המשבר פגעה בנשים מבקשות המקלט באופן חמור במיוחד, גם ביחס לגברים מבקשי מקלט.²⁰ המשבר והמצוקה הכלכלית החמורה שיצר דחקו עוד נשים מבקשות מקלט למעגל הזנות לצורכי הישרדות.²¹ כמו כלל הנשים בישראל שהיו נתונות לסיכון מוגבר לאלימות במשפחה בתקופת הקורונה,²² גם נשים מבקשות מקלט היו בסכנה מוגברת: תנאי החיים הקשים - דירות קטנות וצפופות, לעיתים עם דיירי משנה, סגירת המשק ומערכת החינוך וחרדה כלכלית קשה - העלו משמעותית את מצב הדחק במשפחה והגבירו את הסיכון לנשים ולילדיהן.

● חרף המצוקה הקשה, מבקשות מקלט מוצאות את עצמן ללא הגנה מספקת מפני אלימות במשפחה. עד לאחרונה הן לא זכו לליווי של המרכזים למניעת אלימות במשפחה, והמענה היחיד שניתן להן היה הגנת חירום במקלטים לנשים מוכות.

נשים מבקשות מקלט

כ-17% - נשים מקרב מבקשי המקלט מאפריקה (כ-88% מהן אריתריאיות).

יותר מ-50% שיעורן בקרב סך הפונים לא.ס.ף לסיוע מפרוץ המשבר.

כ-80% - שיעור הגידול בפניות נשים חד-הוריות לסיוע.

פי 3 - שיעור הגידול בנשים מבקשות מקלט שעוסקות בזנות לצורך הישרדות.

מבקשות מקלט חד-הוריות

● על פי הניסיון המצטבר בא.ס.ף, ההערכה היא כי יותר ממחצית מהאימהות בקהילת מבקשי המקלט הן אימהות חד-הוריות, שנוסף על כך שהן חסרות מעמד ותמיכה ממשלתית, הן מפרנסות ומגדלות לבד את ילדיהן.

19 על פי תשובת רשות האוכלוסין וההגירה מ- 14.7.2021 לבקשת חופש מידע של א.ס.ף.

20 "ממצאי סקר: רווחה ובריאות בקרב מבקשי מקלט מסודן ואריתריאה", הערת שוליים 4.

21 דוח משרד החוץ האמריקאי בעניין מצב הסחר בבני אדם לשנת 2020. הערת שוליים 5.

22 מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוח: "נשים בצל מגיפת הקורונה - ריכוז נתונים לקראת יום האישה 2021" (מרץ 2021). <https://bit.ly/3rEhZit>

● חלק ממבקשות המקלט החד-הוריות איבדו את בני זוגן במדינת המוצא או במסע הפליטות. רבות אחרות בחרו בנישואין או בזוגיות בישראל כדרך לשרוד במדינה זרה, ללא מעמד וללא זכויות, לאחר הבריחה מארצן ועיניים ואונס שרבות חוו במחנות העיניים בסיני. אולם התא המשפחתי, שאמור היה לספק להן הגנה וביטחון, הפך עבור רבות מהן למלכודת נוספת של אלימות. במקרים אחרים, המשפחה לא שרדה תחת מכבש הלחצים שמפעילה מדינת ישראל על קהילת מבקשי המקלט. על פי רוב, התפרקות המשפחה הותירה אותן חסרות כל, בנתק מוחלט מאב המשפחה - לבד עם ילדיהן.²³ מבקשות המקלט החד-הוריות אינן זכאיות להטבות שישראליות חד-הוריות זכאיות להן כגון קצבת מזונות, הטבות מס, גמלת הבטחת הכנסה, סיוע בשכר דירה, מענק לימודים עבור הילדים, ועוד.²⁴ משמעות הדבר היא שלא רק שהן אינן זכאיות לזכויות והטבות שתושבי ישראל זכאים להן, כביטוח בריאות ממלכתי, גמלאות הביטוח הלאומי, או אפילו - האפשרות להוציא רישיון נהיגה או רישיון מקצועי - הן אינן זכאיות גם להטבות הייעודיות הניתנות למשפחות חד-הוריות ישראליות.

● מבקשות מקלט חד-הוריות מצויות אפוא במצוקה כלכלית קשה ביותר ובעוני קיצוני בעקבות התפרקות התא המשפחתי; הן מתקשות לשלם את שכר הדירה ואת ביטוח הבריאות לילדיהן, חלקן אינן יכולות להרשות לעצמן או לילדיהן תחבורה ציבורית, ויש כאלו המתקשות להאכיל את המשפחה.²⁵ הן עובדות בעיקר בניקיון בשכר נמוך בעבודות שאינן מותאמות לצורכיהן כאימהות חד-הוריות (הנדרשות לעיתים להישאר בבית לטפל בילד). רבות מהן חולקות מרחב מגורים שאינן שלהן עם אנשים נוספים - קרובי משפחה, זוגות, נשים חד-הוריות אחרות וגברים מהקהילה. מצוקת הדיור והמחסור במרחב בטוח משלהן, מותירים את האימהות חשופות לפגיעה מינית בידי דיירים אחרים בדירה. מגפת הקורונה והמשבר הכלכלי פגשו אפוא את מבקשות המקלט החד-הוריות במצב פגיע ביותר, והדבר בא לידי ביטוי בגידול הניכר - של כ- 80% - בפניותיהן לא.ס.ף לסיוע. בקרב הפונות ניכר צורך דחוף בסלי מזון, חיתולים, מזון לתינוקות וסיוע בשכר דירה. משבר הקורונה הציף שוב את הצורך בהסדרת מענה מערכתית למבקשות מקלט חד-הוריות, שיבטיח להן ולילדיהן חיים מוגנים בכבוד.

מה החזיק אותי בתקופת הקורונה? כאימא חד-הורית עם שני ילדים, המגפה הייתה תקופה מאוד מפחידה עבורי. אבל היא גם גרמה לי להבין שיש אנשים שמוכנים לעזור לי וזה נתן לי תקווה. אני לא מדברת עברית או אנגלית, ודוברי הטיגרניה בא.ס.ף [המגשרים השפתיים] נתנו לי גישה לקול שלי ואפשרו לי לספר את הבעיות הקשות שלי ואז סייעו לי לקבל אוכל, תווי מזון, מוצרי תינוקות וכסף עבור שכר דירה. בתקופת הקורונה התחלתי ללכת לכנסייה ושם יכולתי להתפלל, לבכות ולדבר עם אלוהים. כל אלה - האנשים בא.ס.ף והכנסייה - אפשרו לי ולילדים שלי לשרוד בתקופה החשוכה הזאת."

מ', מבקשת מקלט מאריתריאה,
אם חד-הורית לשניים

23 א.ס.ף, דוח נטושות - מבקשות מקלט חד-הוריות בישראל (2016). <https://bit.ly/3fW3EZd>

24 ראו פירוט הזכויות וההטבות למשפחות ישראליות שבראשן הורה עצמאי בחוק סיוע למשפחות שבראשן הורה עצמאי, תשנ"ב-1992 ובאתר כל זכות <https://bit.ly/38qE5vl>

25 א.ס.ף, דוח נטושות - מבקשות מקלט חד-הוריות בישראל (2016), הערת שוליים 23.

עבור נשים חד-הוריות כל יום הוא מאבק חדש להשיג אוכל וכסף לשכר דירה

סולומון גבריוהנס, רכז קבלת קהל במרכז הסנגור והתמיכה בא.ס.ף, מספר:

“בחודש מאי 2020 הגיעה אסמרת (שם בדוי) לקבלת קהל בא.ס.ף. אסמרת מגדלת לבדה שני ילדים, אחד מהם הוא ילד עם צרכים מיוחדים. בעקבות הסגר היא הפסיקה לעבוד כי היא הייתה צריכה להישאר עם שני הילדים בבית.

אסמרת סיפרה לי שבגלל שהיא לא עובדת אין לה כסף לשלם שכר דירה, ובעל הבית כבר איים עליה שהוא יפנה אותה ואת הילדים מהדירה אם היא לא תשלם שכר דירה עבור אפריל [2020]. אסמרת הסבירה לבעל הבית את המצב והבטיחה שהיא תשלם את שכר הדירה ברגע שתוכל, אבל בעל הדירה אמר לה שגם לו אין פרנסה כרגע ולכן היא חייבת לשלם לו את הכסף בתוך שלושה ימים או שהוא יפנה אותה. אסמרת אמרה לבעל הבית שהיא תשלם לו בזמן, והגיעה אלינו במצוקה קשה בגלל שלא היה לה כסף לשלם והיא פחדה מאוד שבעל הבית יסלק אותה ואת הילדים מהדירה.

בסופו של דבר, בסיוע של אנשים טובים מהקהילה שתרמו את הכסף, אסמרת הצליחה לשלם את שכר הדירה עבור חודש אפריל, אך בשנת הקורונה כל חודש מאז היה מאבק חדש עבורה להביא אוכל לילדים ולשלם את שכר הדירה.

כאם חד-הורית, במצב כל כך קשה, ועם ילד עם צרכים מיוחדים, המאבק של אסמרת להישרדות היה יכול להימנע או לפחות להיות פחות קשה אם היא הייתה מקבלת דמי אבטלה, קצבת ילד נכה וסיוע בשכר דירה כמו כל אם חד-הורית ישראלית במצבה.”

בגלל המשבר אימהות חד-הוריות מצאו את עצמן במצבי סיכון כדי לפרנס את עצמן ואת ילדיהן

עו"ס שרי אורים, מנהלת המחלקה הפסיכו-סוציאלית בא.ס.ף (לשעבר), מספרת:

“אני רוצה לספר על סנאיט (שם בדוי), שבעיני היא גיבורה אמיתית. סנאיט היא אמא לשני ילדים קטנים, שאחד מהם סובל מדיכאון. היא סבלה מאלימות מבן זוגה והיום היא מגדלת לבד את הילדים.

כשפרצה המגפה הבר שבו סנאייט עבדה נסגר והיא איבדה את העבודה שלה. היא גם הייתה חייבת להישאר בבית משום שמסגרות החינוך נסגרו והיא הייתה צריכה להיות עם הילדים.

כשרק התאפשר, סנאייט חזרה לעבוד כדי לממן אוכל ושכר דירה. הפעם היא מצאה עבודה בלילות בבר של נרגילות, אבל העבודה הזאת החמירה את האסתמה שלה והיא נאלצה להפסיק לעבוד לחלוטין.

סנאייט נשארה בבית, ללא פרנסה ובמצב רגשי הולך ומתדרדר.

גם המצב הרגשי של הבן שלה הלך והחמיר בגלל התקופה הקשה, ודווקא כשהוא היה זקוק כל כך לטיפוח פסיכיאטרי, הביטוח הרפואי שלו הופסק כי לסנאייט לא הייתה אפשרות להמשיך ולשלם עבורו. סנאייט הגיעה אלינו במצוקה קשה כי לא ידעה איך לעזור לבן שלה במצב הזה. היא ידעה שהוא צריך עזרה רפואית אבל לא הייתה לה דרך להשיג לו אותה.

מבקשות מקלט אימהות חד הוריות הופכות להיות פגיעות יותר ככל שהעוני שלהן מחריף. קשיי ההישרדות שלהן, והיעדר סיוע ורשת ביטחון חושפים אותן לסכנת התעללות וניצול - גם מיני - של בעלי הבתים, המעסיקים ובני הזוג. על כל אישה כמו סנאייט, שפונה אלינו לסיוע, יש הרבה שלא מרגישות מספיק בטוח לשתף בסיפור החיים הקשה שלהן.

מבקשות מקלט מתקשות להגן על עצמן ועל ילדיהן מאלימות

עו"ס מרים מאייר, מנהלת המחלקה הפסיכו-סוציאלית בא.ס.ף, מספרת:

"ארסמה (שם בדוי) היא אם חד-הורית לשני ילדים קטנים. היא הגיעה אלינו במאי 2020 אחרי שספגה אלימות קשה מבן הזוג שלה. ארסמה לא רצתה להגיש תלונה במשטרה וגם לא להתפנות למקלט לנשים מוכות, אבל היא ביקשה שכן הזוג יורחק מהבית.

בינואר השנה פגשתי אותה שוב. היא הופיעה ופרצה בבכי. ארסמה סיפרה שלפני שבועיים אנשים ראו אותה בוכה לאחר ששוב ספגה מכות מבן הזוג שלה והזמינו את המשטרה, אבל גם הפעם היא לא רצתה להתפנות למקלט לנשים מוכות או להגיש תלונה נגד בן הזוג. המשטרה הוציאה צו הרחקה לבן הזוג וארסמה עזבה את הבית עם הילדים ועברה לגור אצל חברה.

צריך להבין שאם לאישה ישראלית קשה לצאת למקלט לנשים מוכות כי המשמעות היא ניתוק שלה ושל הילדים מהקהילה, ממסגרות החינוך ומהמשפחה, כשמדובר בנשים מבקשות מקלט - המצב קשה אפילו יותר. באופן פרדוקסלי את צריכה להיות חזקה ובעלת כוחות פנימיים גדולים, כדי להתנתק ולצאת למקלט, ונשים מוכות נמצאות במצב מוחלש מאוד. נשים מבקשות מקלט - שאין להן שום מערכות תמיכה של הקהילה ושל המדינה כולל קצבאות או, עד לא מזמן - נגישות למרכזים למניעת אלימות במשפחה - נמצאות במצב מוחלש אפילו יותר."

מה החזיק אותי בתקופת הקורונה? "הילדים.
הייתי צריכה להיות חזקה בשבילם."

א', מבקשת מקלט מאריתריאה,
אם לשניים

ניצולי מחנות העינויים בסיני מתקשים לשרוד בתקופת הקורונה - כלכלית, פיזית ונפשית

עו"ס מיכל שכטר, רכזת תוכנית ליווי לקורבנות עינויים וסחר בא.ס.ף, מספרת:

"אני מלווה את יוהנס (שם בדוי) כבר כמה שנים. הוא בן 38, וחי בישראל כבר עשר שנים אחרי שברח מאריתריאה לסודן ושם נחטף ונלקח לסיני. בסיני הוא הוחזק בשבי ועבר עינויים קשים במשך שנה. לאחר שהצליח לגייס כופר נפש תמורת השחרור שלו, יוהנס שוחרר וחצה את הגבול לישראל. בישראל הוא הוכנס לכלא סהרונים ורק כעבור שנה שוחרר.

השנים שחלפו לא הקהו את הכאב, ויוהנס מתמודד בימים ובלילות עם זיכרונות קשים, כאבים פיזיים ונפשיים, חרדות, קשיי ריכוז וקשיים ביצירת קשר עם אנשים. בתהליך איטי ורצוף נסיגות, הצלחתי - בעזרת המגשרים השפתיים של א.ס.ף - לרכוש את אמונו, והוא חש בנוח יותר להיפגש, לפעמים לשיחה על שעבר עליו, ולפעמים - ללא דיבורים - כשהוא מוצף זכרונות ורגשות.

בפברואר 2020, רגע לפני שהמגפה פרצה, נפגשנו, ויוהנס סיפר לי שהוא מרגיש קצת יותר טוב. הוא סיפר לי שהוא עובד, רוצה ללמוד, יוצא עם חברים וישן "בסדר". הוא סיפר שאומנם עדיין קשה לו מאוד בגלל מה שעבר, אבל הוא עושה מאמצים רבים. סיכמנו שניפגש בקביעות מדי שבועיים.

ואז, פרצה המגפה וקטעה את תהליך השיקום האיטי: החרדות וכאבי הראש התגברו, ויוהנס איבד את מקום העבודה הקבוע שלו. המצב הנפשי שלו התדרדר והוא שיתף אותי בכך שיש לו מחשבות אובדניות. דווקא כשהוא נזקק כל כך לסיוע, לא יכולנו להיפגש באופן קבוע עם מגשר שפתי, בגלל ההגבלות השונות, ובשיחות טלפון, ללא תרגום, הוא הרגיש הרבה פחות נוח.

במהלך החודשים של המגפה שמרתי על הקשר אתו, בעיקר באמצעות שיחות טלפון אך גם במפגשים כשהדבר התאפשר; סייענו לו בא.ס.ף גם עם פתיחת חשבון בנק וקבלת דמי הפיקדון שלו, ונתנו לו תווי מזון.

יוהנס לא מצא עבודה במשך חודשים, ובסופו של דבר הוא נאלץ להסתפק בעבודה בבניין ללא תלוש משכורת וביטוח רפואי. בינואר השנה [2021] הוא נפגע קשה בתאונת עבודה כשנפל מגובה של 5 מטרים. המעסיק התנער מאחריות. יוהנס אושפז במצב קשה, בהכרה חלקית ועבר כמה ניתוחים. הוא היה מאושפז במשך שבועות רבים, בחלקם - כשהוא מונשם ומורדם.

רק באפיריל הוא שוחרר מבית החולים כשהוא זקוק לשיקום אורתופדי, אבל ללא ביטוח רפואי הוא לא יכול היה לקבל שיקום והוא שוחרר לדירה הקטנה שבה בן משפחתו מאפשר לו לגור אתו. לא הייתה לו אפשרות לממן אפילו מקל הליכה וטיפול פיזיותרפיה שהוא כל כך היה זקוק להם.

לקשיי החיים של יוהנס נוספו עכשיו עוד קשיים בריאותיים וכלכליים רבים, שמדרדרים את מצבו הנפשי. באחת מהשיחות האחרונות שלנו הוא אמר לי: "איך אני אעבור את החיים האלה, אני בלי ידיים ועם כאבים [בגלל התאונה], בלי עבודה, בלי כלום. ממש קשה לי".

אני רוצה לספר גם על טקלה (שם בדוי).

טקלה סובל מהפרעת דחק פוסט-טראומטית בעקבות העינויים שספג בסיני, ושנת הקורונה החמירה את המצב. הוא לא יכול היה לשלם את שכר הדירה בגלל שלא הייתה יותר עבודה וגם החברים לא יכלו יותר לעזור, וטקלה חשש שאם הוא ייצא מהדירה שלו הוא לא יוכל לחזור כי בעל הבית יחליף את המנעול.

בשיחות שלנו ניסיתי להסביר לו שהחוק בישראל לא מאפשר לבעלי דירות לפנות בכוח שוכרים גם אם הם לא שילמו את שכר הדירה במועד. אבל טקלה לא היה מסוגל להתגבר על הפחד. הוא פחד גם מהמגפה וגם לאבד את הבית שלו והוא פשוט לא יצא מהבית במשך שבועות.

למרות הסגרים וההגבלות ניסיתי לשמור על קשר רצוף עם טקלה, להכיל ולתמוך בתקופה הקשה הזאת, אבל המצב הנפשי שלו הלך והחמיר עם הזמן.

החיים של ניצולי העינויים מסיני קשים ביותר גם ללא מגפה. הם לא זכאים מהמדינה לשום תמיכה ושיקום שיעזרו להם להתמודד עם החוויות שעברו ועם הפגיעות הפיזיות והנפשיות הקשות שמשפיעות על היום-יום שלהם. הקורונה מתחה עד הקצה את יכולות ההישרדות של רבים מהם והשאירה אותם פגועים וחבולים עוד יותר. ייקח להם הרבה זמן להתאושש גם אחרי שהקורונה תיעלם לגמרי מחיינו.

ניצולי עינויים בשנת הקורונה

● הערכת ארגוני הפליטים ומבקשי המקלט בישראל היא שכ- 4,000 מבקשי מקלט הגיעו לישראל לאחר שניצלו מסחר בבני אדם ועינויים בסיני.²⁶ רבים מהם סובלים בשל כך מפגיעות פיזיות ונפשיות: ניצולי עינויים נוטים לסבול מדיכאון, חרדה והפרעת דחק פוסט-טראומטית (PTSD) הבאה לידי ביטוי באופנים שונים, ובהם כאבים כרוניים, תשישות, פערים בזיכרון, קושי לקום מהמיטה, קושי ביצירת קשרים, ועוד.²⁷ חלק מניצולי העינויים סובלים ממצבים סוציאליים מורכבים וזקוקים למנגנוני תמיכה שיסייעו להם לשקם את חייהם.

● בהיעדר שירותי בריאות ורווחה מוסדרים או שירותי שיקום יעודיים, הפגיעות הפיזיות והנפשיות שמהן סובלים ניצולי עינויים אינן מטופלות כנדרש. מצבי הדחק הלא-מטופלים עלולים לשחוק מנגנוני הגנה נפשיים ולשמש זרז להתדרדרות במצב הנפשי, להתעוררות והגברה של תסמיני תסמונת דחק פוסט טראומטית (PTSD) ולהתפרצות של מחלות נפש.

● ההערכה היא כי עוד לפני פרוץ מגפת הקורונה ניצולי עינויים רבים התקשו להחזיק בעבודה קבועה והיו תלויים בחסדי חברי הקהילה. בעקבות פרוץ המגפה וגל הפיטורים של כ- 80% מקהילת מבקשי המקלט, נשחקה יכולת הקהילה לסייע לפגיעים שבה, בהם ניצולי העינויים, והם נדחקו אף יותר למציאות של רעב, חוסר יציבות וחרדות.

● פרוץ המגפה, ההתדרדרות המהירה במצב הכלכלי והנוכחות המוגברת של שוטרים ברחובות לאכיפת תקנות הקורונה, הביאו לגידול של 60% במספר הדיווחים לא.ס.ף על מצוקה נפשית קשה: חרדה, לחץ, קשיי שינה, תסמיני דיכאון, התקפי זעם וקשיים חמורים בשימור מערכות יחסים בין אישיות, כולל מערכות יחסים בתא המשפחתי.

● כמי שגם חיי השגרה קשים מנשוא עבורם בעודם נאבקים להתפרנס ולשרוד כשזכרונות העבר מציפים אותם, הייתה שנת הקורונה, וממשיכה להיות, קשה שבעתיים עבור ניצולי העינויים. הפיטורים, הסגרים וְצִלָה המעיק של המגיפה הפכו את החיים עבור רבים מהם לבלתי נסבלים.

²⁶ על מבקשי מקלט ניצולי עינויים ראו באתר א.ס.ף [/https://assaf.org.il/he](https://assaf.org.il/he)

²⁷ "ממצאי סקר: רווחה ובריאות בקרב מבקשי מקלט מסודן ואריתריאה", הערת שוליים 4.

עבור ילדי מבקשי מקלט ונוער הייתה שנת הקורונה שנה של אתגרים מיוחדים

רוב השכבה שלנו נשרו. כל החברים נשרו. בעיקר בנים. עכשיו הם עובדים. ניסו להחזיר אותם ללימודים. המורים נלחמו במיוחד על החכמים עם הפוטנציאל אבל היה להם קשה לחזור."

ר', בת 18

עדי שטרית, מנהלת מועדון הנוער של א.ס.ף (לשעבר), ר', בת 18, שמתתפת בפעילות המועדון, מספרות על שנת הקורונה שלהן.

עדי: "מועדון הנוער של א.ס.ף נותן מענה לנוער מקהילת מבקשי המקלט בגילאי 12-19. אנחנו מפעילים את המועדון כמה ימים בשבוע בשעות הערב, וסביב הפעילות אנחנו מחזיקים את הקשר עם הילדים, שרבים מהם נמצאים בסיכון. הרעיון הוא לתת לילדים סביבה תומכת ובטוחה שבה הם מרגישים אהובים ומוערכים. מעבר לפעילויות ייחודיות כמו כלבנות טיפולית, הילדים מקבלים עזרה בשיעורי בית וארוחת ערב חמה.

צילמה: אורלי לוינזון-סלע

בתקופת הקורונה מועדון הנוער היה סגור ימים רבים בגלל הגבלות ההתקהלות. עשינו הכול כדי לשמור על קשר טלפוני ופגישות אישיות עם הנערים והנערות ולהכיל את הקשיים מרחוק, אבל הריחוק הפיזי ואי קיום המפגשים הסדירים לאורך זמן השפיעו מאוד. רבים מהילדים לא הצליחו ללמוד בזום ובעצם הפסיקו ללמוד. היה קשה מאוד לגרום להם לחזור לבית ספר כשבתי הספר נפתחו, ונערים רבים פשוט נשרו, וכשהמשק נפתח שוב - התחילו לעבוד.

ר' היא יוצאת דופן. היא מצטיינת בלימודים ומשקיעה המון כדי להצליח. היא מסיימת י"ב ועוד רגע מתחילה חיים עצמאיים במציאות לא פשוטה: בלי מעמד ובלי אפשרות להתגייס לצבא או לעשות שירות לאומי. ר' מאוד מוכשרת והיא יכולה בקלות להצליח באוניברסיטה, אבל בגלל שאין לה מעמד בארץ היא לא זכאית לשכר לימוד מסובסד כמו ישראלים (שגם אותו יהיה לה קשה לשלם). איזה עתיד מחכה לר' וליתר הנערים והנערות שאני מלווה? זאת דאגה שלי שלא מרפה."

ר': "כשבית הספר נסגר זה היה סיוט. היה מאוד קשה ללמוד בזום. קשה להתרכז, להבין את החומר ואת המורה. וגם איך משתמשים באפליקציה בכלל. גם האחים שלי היו בזום וזה היה בלגן. ההורים היו לפעמים בבית ולפעמים עבדו אבל זה לא עזר: האחים הפריעו ללמוד.

היה קשה ללמוד מרחוק לבגרויות ואחר כך באמת קראו לנו לבית ספר ולמדנו בבית ספר [כיתות י"א-י"ב].
הסתדרתי עם החומר וגמרתי את השנה בסדר, אבל רוב השכבה שלנו נשרו. כל החברים נשרו. בעיקר
בנים. עכשיו הם עובדים. ניסו להחזיר אותם ללימודים. המורים נלחמו במיוחד על החכמים עם הפוטנציאל
אבל היה להם קשה לחזור. אני החזקתי מעמד בלימודים אבל זה היה מתיש."

**מה החזיק אותי בתקופת הקורונה? האימונים.
כולם היו בבית ולא היה להם מה לעשות ואני יצאתי
מהבית לאימונים והיה גם מרכז למידה שלמדנו בו
במועדון הסמטה. השגרה והחברים עזרו."**

ר', מבקשת מקלט מאריתריאה, בת 18

תמונת אילוסטרציה. מתוך מאגר התמונות של א.ס.ף

ילדי מבקשי מקלט בשנת הקורונה - פערי האי-שוויון גדלים

ילדי מבקשי מקלט²⁸
כ-8,000 ילדים
רובם המוחלט נולדו בארץ
רובם בגילאי 0-10

- כמו ההורים, גם ילדי מבקשי המקלט חוסים תחת מדיניות ההגנה הזמנית, והם נטולי זכויות רבות.
- ההדרה משירותי בריאות ורווחה של מבקשי המקלט מדרדרת משפחות רבות למצוקה כלכלית וחברתית קשה, ומעמידה את ילדיהם במצבי סיכון.
- הפערים התרבותיים, ערעור התא המשפחתי, קשיי פוסט-ההגירה,²⁹ היעדר המעמד והמדיניות הממשלתית העוינת משפיעים גם הם על מצבם הרגשי של הילדים ומגבירים את הבדידות, התלישות ותחושת חוסר השייכות.³⁰
- בגני הילדים ובבתי הספר הממלכתיים סובלים הילדים מפערים התפתחותיים ולימודיים קשים, מעיכובים שפתיים, ומבעיות רגשיות.
- פערים ועיכובים אלו נובעים, בין היתר, מהשנים שבהן הם שהו במסגרות פיראטיות לגיל הרך, מהפרדתם מילדי ישראלים בתל אביב וביישובים נוספים, וכן מחיים במצוקה כלכלית, בצל טראומת הפליטות ובשולי החברה הישראלית.³¹
- הצוותים החינוכיים מתמודדים עם הקשיים הרבים ללא גישור שפתי ותרבותי מוסדר, ללא הכשרה מתאימה, ולרוב ללא משאבים נוספים.
- בעקבות התפרצות המגפה והשבתת בתי הספר שהו הילדים בבית בתנאי מחיה מורכבים – בדירות קטנות וצפופות אשר לעיתים שוכנים בהן דיירי משנה, ללא חלל מתאים ללמידה וללא מחשבים או חיבור לרשת המאפשרים למידה מקוונת.
- ללא גישור שפתי, היו מקרים שבהם ההורים לא ידעו כלל על תכנית הלמידה המקוונת. הורים שכן ידעו - התקשו לסייע לילדים מכיוון שהתקשורת עם בית הספר היא בעברית בלבד. רבים מההורים לא ידעו כיצד להתחבר לרשת ובמקרים רבים הילדים למדו בעזרת טלפון נייד של אחד ההורים.

28 ראו א.ס.ף - ארגון סיוע לפליטים ולמבקשי מקלט בישראל וספריית גן לוינסקי, ילדי מבקשי מקלט בישראל - סוגיות מרכזיות ואתגרים בתחום החינוך (2019). נכון להיום, אין גוף רשמי אחד במדינת ישראל המתכלל את נתוני ילדי מבקשי המקלט. המספרים הם הערכות בלבד, הנכונות לתחילת שנת 2021. <https://bit.ly/3FUst8F>

29 קשיי פוסט הגירה הם הקשיים העומדים בפני מהגרים ומבקשי מקלט במדינה הקולטת. קשיים אלו כוללים בין היתר התמודדות עם מדיניות ההגירה המקומית, קשיים בתחום התעסוקה, בדידות, העדר משאבים, אפליה וגזענות ועוד. לקריאה נוספת: <https://bit.ly/30DbDkm>.

30 ספריית גן לוינסקי, "זה לא מקום לילדים", תמונת מצב: חייהם של ילדי מבקשי המקלט בדרום תל אביב (2017). <https://bit.ly/3AA6Em3>

31 א.ס.ף וספריית גן לוינסקי, ילדי מבקשי מקלט בישראל - סוגיות מרכזיות ואתגרים בתחום החינוך, הערת שוליים 28.

● השבתת בתי הספר ואתגרי הלמידה המקוונת נוספו לאתגרים הרבים שממילא עומדים לפתחם של נשות ואנשי החינוך, הילדים וההורים. שנת הקורונה גרמה להדרת הילדים האלה מהלימודים ולנשירה סמויה וגלויה של רבים מהם.

● בהגיעם לגיל 18 מאבדים ילדי מבקשי המקלט אף את מעט הזכויות שיש להם כילדים - חינוך מסובסד, ביטוח בריאות מסובסד ושירותים חברתיים במצבי סיכון. הם נותרים ללא מעמד, כשכל האפשרויות להיטמע בחברה שבה גדלו ובה הם חיים - שירות צבאי או לאומי, לימודים גבוהים מסובסדים, הכשרות מקצועיות מסובסדות ואפילו רשיון נהיגה - סגורות בפניהם. לעתיד הקשה הזה נוספה שנת הקורונה, שדחקה רבים מהם מחוץ למסגרות החינוך אל עבר שולי השוליים החברתיים שבהם הם גדלים.

מה החזיק אותי בתקופת הקורונה? לא היה לי זמן וכמעט לא ישנתי. מה שהחזיק אותי זה הספורט, הספרים והחברים שיכולתי לדבר אתם ולשחרר."

אוסומעין ברקה,
מבקש מקלט ופעיל חברתי

תמונת אילוסטרציה. מתוך מאגר התמונות של א.ס.ף.

הבירוקרטיה בתקופת הקורונה יוצרת מסלול מכשולים בלתי עביר למבקשי המקלט

סימרט טקלה, מבקשת מקלט ופעילה חברתית, מספרת:

"בתקופת הגבלות הקורונה הבעיה הקשה הייתה אם מישהו איבד את הויזה שלו. אם הויזה אבדה, אי אפשר לעשות כלום. הבנק לא הסכים לפעול על סמך האישור המקוון שהופק מהאתר של רשות האוכלוסין, והיה צריך לחכות לויזה החדשה בדואר. זה לקח שבועיים, ובלי ויזה חדשה אי אפשר למשוך כסף מהבנק. הפקת ויזה חדשה בגלל שאיבדת את הקודמת גם עולה כסף - 260 ש"ח - וחלק מהאנשים פשוט לא יכלו לשלם את הסכום הזה.

ניסינו להוציא להם אישור של ההוטליין [המוקד לפליטים ולמהגרים] שלפיו האישור המקוון של רשות האוכלוסין קביל, אבל זה לא תמיד עזר, ואני המלצתי לאנשים לקבל סיוע ביניים מחברים עד שיקבלו את הויזה החדשה ויכלו למשוך כסף מהבנק.

גם העבודה נפגעה, בגלל שהאישורים המקוונים על הארכת הויזות היו ללא תמונות ולא נראו כמו תעודות רשמיות. היו מעסיקים שחשדו שהאישורים לא תקפים ולא העסיקו אנשים שהציגו את האישורים האלה. היו מעסיקים שפיטרו עובדים בשל כך. אחרי הרבה תלונות הרשות התחילה להפיק ויזה עם תמונה."

אוסומעין ברקה, מבקש מקלט ופעיל חברתי, מספר:

"בתקופת הקורונה הבירוקרטיה גרמה להמון בעיות. לקופת חולים למשל אי אפשר היה להגיע יותר - צריך היה לקבוע תור מראש. אתה צריך להכניס תעודת זהות שלך והאתר לא מזהה את מספר הויזה. אנשים לא ידעו איך עושים את זה. אז עברו לאנגלית אבל הם גם לא מבינים אנגלית וגם לא ערבית. לכן, אתה צריך למצוא חבר מהקהילה שמבין את השפות האלה - עברית, אנגלית או ערבית - רק כדי לקבוע תור.

נוצרה קבוצת מנהיגים מכל קהילה אפריקאית שחיה בארץ (אריתראית, סודנית, קונגולזית ועוד), וכל אחד מהמשתתפים בקבוצה היה השגריר של הקהילה שלו והעביר את המסרים - ההודעות וההנחיות - לקהילה שלו דרך קבוצת הווטסאפ שלה.

בדרך הזאת הצלחנו להנגיש את ההנחיות וההוראות למבקשי מקלט רבים, הדוברים שפות רבות, וחלקם אף לא יודעי קרוא וכתוב."

בעת מגפה וסגרים - חוסר נגישות למידע וחסמים בירוקרטיים סיכנו את מבקשי המקלט באופן ממשי

- ההנחיות לציבור בשנת הקורונה שונו חדשות לבקרים: סגרים חלקיים, סגרים מלאים, עוצר לילי, שינויים באופן קיום בדיקות הקורונה ובדרך קבלת התוצאות, עטיית מסכות והורדתן, הגבלות על התכנסויות ושינוי ההגבלות - כל אלה השפיעו על חיי כולם, אך עבור מבקשי מקלט היעדר גישה למידע עדכני על המגפה וההנחיות סיכן באופן ממשי את בריאותם. ההסברים וההנחיות לא הונגשו שפתית, והדבר החמיר את האי-ודאות וחוסר האונים של חברי הקהילה. לפעמים, גם הדבר להפצת מידע מטעה.
- עוד ועוד שירותים הפכו מקוונים בלבד בשנה זו או דרשו קביעת תור מראש. בהיעדר גישה של מבקשי מקלט רבים לאינטרנט, למחשב ולשפה העברית משמעות הדבר הייתה חסימה מוחלטת של שירותים עבור מבקשי מקלט רבים.
- חסמים בירוקרטיים השפיעו בתקופה זו על כל צעד ושעל בחיי מבקשי המקלט, ואף שחלק מהרשויות היו ערות לחסמים ופעלו להנגיש את השירותים המקוונים והטלפוניים לקהילה, היו פעולות אלה "טיפה בים" ללא מעמד, ללא שפה וללא מספר זהות "מוכר" במשך שנים כה רבות.

מה החזיק אותי בתקופת הקורונה? ישראלים שהביאו לנו אוכל ודאגו לנו."

ב', מבקש מקלט מאריתריאה

המשבר רחוק מסיום

אוסומעין ברקה, מבקש מקלט ופעיל חברתי, מספר:

"יש אנשים שעדיין לא חזרו לעבוד כי מקומות העבודה שלהם לא החזירו את כולם. אז יותר אנשים הולכים עכשיו לעבודות יומיות: אתה הולך לכמה שעות, עובד [בבניין, ניקיון וכו'], מקבל כסף במזומן, ללא כל מסמכים וזכויות, וחוזר הביתה. צ"ק-צ"אק. בגינת לוינסקי זה מה שאנשים עושים. יוצאים בבוקר לגינה לכמה שעות למצוא עבודה כלשהי. אם הם לא מוצאים הם חוזרים הביתה. אנשים נמצאים עכשיו באי-ודאות: האם אני אמצא עבודה מסודרת כמו שהייתה אז? מתי?"

גם אנשים שחוזרים עכשיו לעבודות שלהם לא יחזרו בהקדם למצב שהם היו בו לפני הקורונה. אפילו שנה - שנתיים לא יספיקו בגלל החובות שהם צברו במהלך התקופה. היו למשל בעלי דירות שהסכימו לדחות את תשלום דמי השכירות בכמה חודשים, ובכך אפשרו למבקשי המקלט להתמודד עם התקופה: לא לשלם שכר דירה כדי לקנות אוכל. זה עזר להם, אבל זה גם חוב שנשאר. ...

התקופה הזאת תימשך עוד הרבה זמן עד שאנשים יחזרו למצב הרגיל. החובות האלה זה עכשיו הפחד של אנשים. איך אני אחזיר אותם? מה בכלל גובה החוב?"

סימרט טקלה, מבקשת מקלט ופעילה חברתית, מספרת:

"אני יכולה לדבר על הנשים החד-הוריות. הן... ממשיכות להיות במצב קשה גם אחרי הסגרים. גם אם הן מצליחות לעבוד זה בשכר מאוד נמוך - 4000-5000 ש"ח עם משפחה גדולה - 4 ילדים. הן לא יכולות לכסות את כל ההוצאות שלהן ואין להן שום גישה לתמיכה ממשלתית והן סוחבות גם פוסט-טראומה. אז הן ממשיכות להיפגע. זה שחזרו לעבודה זה לא מספיק. יש להן גם חובות כי הן לא עבדו. למשל, חובות שכר דירה. הן לא יכולות לשלם את כל החובות בבת אחת כי המשכורת החודשית - גם אם הן חזרו לעבוד - לא יכולה לכסות גם מחיה וגם תשלום חובות, אז הן משלמות את החובות לאט לאט."

” מדיניות הממשלה של מניעת רשת ביטחון כלכלית וסוציאלית לפליטים שבקרבתנו כדי להניע אותם לעזוב, לא רק שלא השיגה את מטרתה (כי אין להם לאן לעזוב), אלא גרמה נזק קשה: המגפה הזכירה לנו שהבריאות של אחד משפיעה על הבריאות של כולם, ומדיניות פוגענית השוללת רשתות תמיכה מקהילה אחת משליכה על כולנו. ”

עו"ס טלי אהרנטל, מנכ"לית א.ס.ף

עבור מבקשי מקלט - הקורונה הכלכלית נמשכת עד היום ותימשך עוד זמן רב

● בפברואר 2021 החל המשק בישראל להיפתח ואנשים החלו לחזור למקומות העבודה, ואולם מקומות העבודה שבהם מועסקים רוב מבקשי המקלט - מלונות, מסעדות וניקיון - החלו להיפתח רק ממרץ והפתיחה הייתה הדרגתית.

● ואומנם, מבקשי מקלט רבים חזרו לעבוד. ההערכה היא כי שיעור האבטלה בקהילה ירד מ-80% (עם פרוץ המשבר) לכ-48% (נכון לפברואר-מרץ 2021).³²

● יש לזכור, שגם בימי שגרה קשה יותר למבקשי מקלט למצוא עבודה קבועה, בין היתר בגלל החשש של מעסיקים רבים להעסיקם בהיעדר מעמד ברור, קשיי שפה, היעדר יכולת להוציא רישיון נהיגה או אפילו היתר לשימוש באופניים או בקורקינטים חשמליים והיעדר יכולת לקבל רישיון מקצועי המוכר על ידי המדינה. מחסומים אלה מקשים על מבקשי המקלט אף לחזור ולהשתלב בשוק העבודה.

● כמי ששכרם הוא מהנמוכים במשק ונכנסו לשנת הקורונה ללא כל חסכונות, ובהיעדר כל רשת תמיכה מדינית, גם מבקשי מקלט שחזרו לעבוד מתקשים להתאושש מההשפעות הכלכליות ההרסניות של השנה האחרונה. רבים מהם נטלו הלוואות מחברים ומשפחה כדי לשלם עבור מזון, שכר דירה וחשבונות מים וחשמל, והם חבים חובות גדולים לאנשים שונים, לבעל הבית ולרשויות. הם אינם יכולים להחזיר את חובותיהם מיד משום שהם זקוקים לכספי המשכורת הנמוכה שלהם עבור מזון ושכר דירה ולכן מנסים לשלם את החובות טיפין-טיפין. ההערכה היא כי מבקשי מקלט ימשיכו לסבול מהשפעות שנת הקורונה עוד חודשים רבים.

מה החזיק אותי בשנת הקורונה? ידעתי שיש מי שדואג לי בא.ס.ף ומנסה לעזור, לא הרגשתי לבד."

ג', מבקשת מקלט מאריתריאה,
אם ל-3

32 זאת בהשוואה למצב בקרב תושבי ישראל שלפיו כ-18% סווגו כמובטלים. ראו "ממצאי סקר: רווחה ובריאות בקרב מבקשי מקלט מסודן ואריתריאה", הערת שוליים 4.

סיכום והמלצות

יותר משבע שנים עברו מאז שמבקר המדינה קרא לממשלה לגבש מדיניות שתבטיח טיפול הולם במבקשי המקלט הפגיעים כדי שיוכלו לחיות בכבוד: "... לנוכח המציאות האנושית והחברתית הקשה שתוארה בדוח, נדרשת הממשלה להשלים לאלתר את מדיניותה, ... באופן שיבטיח טיפול הולם בזרים ובעיקר באלו הנמנים על הנזקקים והחלשים ביותר שביניהם. פעולה זו נדרשת גם בהתחשב בערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, במורשת ישראל בדבר היחס לחלשים בחברה, ובהם הגר (הזר) היושב בקרבנו, ובדין הבין-לאומי בתחומי ההגירה, הפליטות וזכויות האדם.³³ מאז - מעט מאוד השתנה: מבקשי המקלט חיים בקרבנו יותר מעשור ללא אופק להסדרת מעמדם וכמעט ללא זכויות בריאות ורווחה.

משבר הקורונה חשף באחת את התוצאות ההרסניות של המדיניות הזו: אוכלוסיית מבקשי המקלט הגיעה אל סף משבר הומניטרי, שהתבטא בשיעורים גבוהים של חוסר ביטחון תזונתי, בגידול במספר דרי הרחוב, במצוקה נפשית חמורה, ובדחיקת נשים למעגל הזנות לצורכי הישרדות. יכולת ההתמודדות של מבקשי המקלט נשחקה ביתר שאת בשנת הקורונה, והייאוש ואובדן התקווה גברו. יחלפו עוד חודשים רבים עד שמבקשי המקלט יצליחו, אם בכלל, להתגבר על המצוקה הכלכלית והנפשית הקשה שמשבר הקורונה יצר, וממשיך ליצור, והמשבר ימשיך להשפיע על משפחות רבות עוד זמן רב.

על מדינת ישראל להפיק את הלקחים משנת הקורונה ולגבש רשת תמיכה שתאפשר למבקשי ומבקשות מקלט לחיות בישראל בכבוד, לצד בחינה הוגנת ואפקטיבית של בקשות המקלט שלהם. רשת תמיכה זו צריכה לכלול שירותים חברתיים מלאים, הסדר ביטוח בריאות (ביטוח ציבורי מסובסד) הנגיש לכלל מבקשי המקלט, הנפקת רישיונות נהיגה ורישיונות מקצועיים לעומדים בתנאי החוק ותגבור ילדי מבקשי המקלט הסובלים מפערים התפתחותיים משמעותיים. זו לא רק חובתנו החוקית והמוסרית, זה גם חיוני למניעת המשבר ההומניטרי הבא ולשמירה על בריאות כולנו.

לצד רפורמות נחוצות אלו, יש 10 צעדים שאפשר ליישם כבר עכשיו על מנת לשפר את מצבה הסוציו-אקונומי הקשה של קהילת מבקשי המקלט:

רווחה

- לכלול מבקשי מקלט הסובלים ממצוקה כלכלית קשה בכל פתרון ארוך טווח שיימצא לסוגיית היעדר ביטחון תזונתי בישראל.
- לספק למבקשי מקלט פגיעים שירותי רווחה בקהילה, לרבות שיקום תעסוקתי ומסגרות יום, וכן תקציב ייעודי לפעולה לעובדות הסוציאליות המטפלות בהם ברשויות המקומיות.
- לספק למבקשי מקלט גישה לקצבאות הביטוח הלאומי, ובראש ובראשונה לספק גישה לקבוצות המוחלשות ביותר בקרב מבקשי מקלט: אנשים עם מוגבלות, נשים חד-הוריות, הורים לילדים עם מוגבלות וקשישים.
- להנגיש באופן מלא מסגרות חוץ-ביתיות למבקשי מקלט פגיעים שזקוקים וזכאים להן ולהתאימן לצורכיהם, באמצעות יישום ותקצוב מלאים של מדיניות משרד הרווחה בעניין.

33 מבקר המדינה דוח שנתי 129, 129, הערת שוליים 11.

בריאות

- לתת לכלל מבקשי מקלט גישה להסדר ביטוח בריאות מסובסד ולהבטיח כי גם מבקשי ומבקשות מקלט פגיעים, שאינם יכולים לעמוד בתשלום דמי ביטוח מסובסדים, יִכָּלְלוּ בהסדר וכי הוא יאפשר גישה לשירותי בריאות הנפש.

תעסוקה ורישיונות

- לאפשר למבקשי מקלט לקבל רישיונות נהיגה והיתרים לשימוש באופניים ובקורקינטים חשמליים בכפוף לעמידה בתנאי החוק.
- לאפשר למבקשי מקלט לקבל רישיונות לעיסוק מקצועי בכפוף לעמידה בתנאי החוק.

חינוך

- לספק שילוב ותגבור לילדי מבקשי מקלט כדי לצמצם פערים התפתחותיים קשים, ובכלל זה -
- להעמיד לרשות צוותי החינוך מערך גישור שפתי ותרבותי שיאפשר להם לבנות תקשורת אפקטיבית עם הורים מבקשי מקלט.
- להעמיד לרשות צוותי החינוך מערך השתלמות, ליווי ותמיכה מקצועיים שייתן להם ידע וכלים לקדם את הילדים.
- להעמיד לרשות הילדים תוספת שעות הוראה שבמרכזן הקניית השפה העברית וסגירת פערים במקצועות לימוד בשפה העברית.

אלה אנשים שיושבים בינינו והם בני אדם. הם בני אדם. מצד אחד אנחנו לא מגרשים אותם ומצד שני אנחנו לא מכירים בקיומם. הביטוי היום יומי של זה הוא מאוד אכזרי... הכול קורה בחצר שלנו, בבית שלנו, אצלנו במדינה."

יו"ר הוועדה לענייני ביקורת המדינה דאז, ח"כ שלי יחימוביץ',

בדיון בוועדה מ-10 בדצמבר 2018³⁴

למרבה הצער, דברים נוקבים אלה, שנאמרו לפני כשלוש שנים, כשהמגפה לא עלתה בדמיונו הפרוע, נכונים ביתר שאת כיום. המגפה חשפה את שנאמר בעבר על ידי רבים, בהם מבקר המדינה והוועדה לענייני ביקורת המדינה: כדי לעמוד בחובתה המוסרית והמשפטית לאפשר למבקשי המקלט קיום בכבוד על מדינת ישראל לגבש רשת תמיכה כלכלית ובריאותית מוסדרת וברורה.

34 פרוטוקול דיון הוועדה לענייני ביקורת המדינה מ-10 בדצמבר 2018 בנושא הטיפול בזרים שאינם בני הרחקה מישראל מדוח מבקר המדינה 368 - דוח מעקב על ממצאי דוח המבקר 364, עמ' 42 <https://bit.ly/3mJcMDn>

